

Voorzitter: de heer **Nederhorst**

Tegenwoordig zijn 59 leden, te weten:

de heren Nederhorst, Vugts, Van der Maden, Teijssen, Kaulingfreks, Hartog, Gooden, Van Marion, Kweksilber, Van Kuik, Meester, De Vries, Schwarz, Maaskant, Diepenhorst, Versloot, Kloos, Mertens, Rang, Koopman, Vermeer, mevrouw Van den Heuvel-de Blank, de heren Tummers, Zoon, Mater, Van Hulst, Eisma, Reijnen, Meuleman, Letschert, Berghuis, De Rijk, Steenbergen, Elfferich, Rijnders, Agterberg, Van Kleef, Hoefnagels, Boukema, Franssen, mevrouw Ten Kate-Veen, de heren Ijmkers, Schlingemann, De Wilde, Piket, De Geer van Oudegein, Van Hemert tot Dingshof, Kremer, Kolthoff, De Jong, mevrouw Van Someren-Downer, de heren Zoutendijk, Verburg, Schuijt, Van Waterschoot, Broeksz, Boekman, mevrouw De Boer-d'Ancona en de heer Troostwijk, en de heren Duisenberg, Minister van Financiën, Veerman, Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, De Goede, Staatssecretaris van Financiën, en Van Rooijen, Staatssecretaris van Financiën.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de heren:

Thurlings, wegens het bijwonen van het eeuwfeest van de Franse Senaat; Baas, Louwes, Polak en Van der Werff;

Steenkamp, ook de volgende week, wegens verblijf buitenslands;

Van Riel, wegens verblijf buitenslands;

Terwindt, Brongersma, Feij, Heij en Christiaanse, wegens deelneming aan het bezoek van een parlementaire delegatie aan Polen;

Vergeer, wegens verblijf buitenslands;

Albeda, wegens werkzaamheden elders.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter:** Het College van Seniores heeft omtrent de wetsontwerpen nrs. 13 267 (R 972) en 13 279 (R 973) een blanco eindverslag vastgesteld.

De besluiten, welke na overleg met het College van Seniores zijn genomen, alsmede de lijst van ingekomen stukken met de door mij ter zake gedane voorstellen liggen voor de leden ter inzage. De op het vorengaande betrekking hebbende stukken zullen in de Handelingen worden opgenomen.

Ingevolge artikel 41 van het Reglement van Orde liggen ook de notulen van de vorige vergadering voor de leden ter inzage.

Tenzij enig lid hiertegen vóór het einde der vergadering bezwaar maakt, zal worden aangenomen dat de Kamer akkoord gaat met de voorstellen en dat zij de notulen goedkeurt.

Van de Ministers van Justitie, van Economische Zaken en van Verkeer en Waterstaat, alsmede van de Staatssecretaris van Justitie heb ik bericht ontvangen, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen en dat zij bij de behandeling van de wetsontwerpen hun departement betreffende zó nodig vervangen zullen worden door de Minister van Financiën. De Minister van Onderwijs en Wetenschappen en de Gevolmachtigde Ministers van Suriname en van de Nederlandse Antillen hebben mij eveneens bericht, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van de wetsontwerpen:

Wijziging van de Wet selectieve investeringsregeling (13 158);

Goedkeuring van het Besluit beoordeling vergunningsaanvragen selectieve investeringsregeling (13 244);

Goedkeuring van het Besluit vrijstellingen selectieve investeringsheffing (13 269).

De **Voorzitter:** Ik geef het woord aan de heren Kremer en Agterberg tot het afleggen van een stemverklaring.

De heer **Kremer** (C.P.N.): Mijnheer de Voorzitter! Verleden jaar heeft onze fractie tegen de invoering van de selectieve investeringsregeling gestemd, evenals de C.P.N.-fractie in de Tweede

Kamer indertijd. Aangezien het huidige voorstel een zekere afzwakking betekent, zullen wij daaraan nu niet onze stem onthouden.

De heer **Agterberg** (P.P.R.): Mijnheer de Voorzitter! Onze fractie is teleurgesteld dat het oorspronkelijke wetsontwerp op dit ogenblik blijkbaar niet kan worden ingevoerd en dat daarvoor in de plaats het nu voorliggende, gemendeerde wetsontwerp als alternatief aan ons ter beoordeling wordt voorgelegd. Mijn partijgenoot Jansen aan de overzijde van het Binnenhof heeft dit wetsontwerp gekwalificeerd als een ternauwernood gevuld eierdopje, in vergelijking met de volle emmer van het eerste, aanvaarde wetsontwerp. Onze fractie is echter van mening dat een half ei altijd nog beter is dan een lege dop, met in het achterhoofd dat er, na de toezeggingen die verleden week door de Minister zijn gedaan, hieruit misschien nog eens een volwaardige selectieve investeringsregeling kan groeien. Wij zullen dus vóór het wetsontwerp stemmen.

De **Voorzitter:** Ik geef het woord aan de heer Broeksz die het heeft gevraagd.

De heer **Broeksz** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor dat, als er hoofdelijke stemming heeft plaatsgevonden over het eerste wetsontwerp en dit wetsontwerp is aangenomen, het niet meer nodig zal zijn om hoofdelijk te stemmen over de beide andere wetsontwerpen.

De heer **Zoutendijk** (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! Ik kan het tot mijn spijt niet eens zijn met de heer Broeksz. Wij blijven staan op hoofdelijke stemming voor wetsontwerp 13 244. Wanneer ook dat wetsontwerp is aangenomen, hebben ook wij geen behoefte aan hoofdelijke stemming over wetsontwerp 13 269.

Het wetsontwerp Wijziging van de Wet selectieve investeringsregeling (13 158) wordt met 47 tegen 11 stemmen aangenomen.

Voorzitter

Vóór hebben gestemd de heren Hartog, Gooden, Kweksilber, Van Kuik, Meester, De Vries, Schwarz, Maaskant, Diepenhorst, Versloot, Kloos, Mertens, Rang, Koopman, Vermeer, mevrouw Van den Heuvel-de Blank, de heren Tummers, Zoon, Mater, Van Hulst, Eisma, Reijnen, Letschert, Berghuis, De Rijk, Steenbergen, Elfferich, Agterberg, Van Kleef, Hoefnagels, Boukema, Franssen, mevrouw Ten Kate-Veen, de heren IJmker, Kremer, Kolthoff, Verburg, Schuijt, Van Waterschoot, Broeks, Boekman, mevrouw De Boer-d'Ancona, de heren Vugts, Van der Maden, Teijssen, Kaulingfreks en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heren Van Marion, Meuleman, Rijnders, Schlingemann, De Wilde, Piket, De Geer van Oudegein, Van Hemert tot Dingshof, De Jong, mevrouw Van Someren-Downer en de heer Zoutendijk.

Het wetsontwerp Goedkeuring van het Besluit beoordeling vergunningsaanvragen selectieve investeringsregeling (13 244) wordt met 47 tegen 11 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heren Tummers, Zoon, Mater, Van Hulst, Eisma, Reijnen, Letschert, Berghuis, De Rijk, Steenbergen, Elfferich, Agterberg, Van Kleef, Hoefnagels, Boukema, Franssen, mevrouw Ten Kate-Veen, de heren IJmker, Kremer, Kolthoff, Verburg, Schuijt, Van Waterschoot, Broeks, Boekman, mevrouw De Boer-d'Ancona, de heren Vugts, Van der Maden, Teijssen, Kaulingfreks, Hartog, Gooden, Kweksilber, Van Kuik, Meester, De Vries, Schwarz, Maaskant, Diepenhorst, Versloot, Kloos, Mertens, Rang, Koopman, Vermeer, mevrouw Van den Heuvel-De Blank en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heren Meuleman, Rijnders, Schlingemann, De Wilde, Piket, De Geer van Oudegein, Van Hemert tot Dingshof, De Jong, mevrouw Van Someren-Downer, de heren Zoutendijk en Van Marion.

Het wetsontwerp Goedkeuring van het Besluit vrijstellingen selectieve investeringsheffing (13 269) wordt zonder stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van (rijks-)wet:

Naturalisatie van Abdoella, Mahomedmadjid en 20 anderen (13 267, R 972);

Naturalisatie van Chin, Tsoe Liong en 20 anderen (13 279, R 973);
Wijziging van enige artikelen der Derde Afdeling van de Derde Titel van het Eerste Boek van het Wetboek van Koophandel (Vrijwillige toepassing van de artikelen 52h-52n Wetboek van Koophandel) (11 823);

Afschaffing van de commanditaire vennootschap op aandelen (12 055);
Wijziging van de artikelen 66 en 66a van het Wetboek van Koophandel (12 838);

Aanpassing van het Burgerlijk Wetboek, het Wetboek van Koophandel en het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering aan het gewijzigde artikel 1286 van het Burgerlijk Wetboek (11 923).

Deze wetsontwerpen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp **Wijziging Wet op het voortgezet onderwijs (11 880).**

De beraadslaging wordt geopend.

Mevrouw **Van Someren-Downer** (V.V.D.): In het voorlopig verslag, dat deze Kamer op het onderhavige wetsontwerp heeft uitgebracht merken de leden van mijn fractie op dat er een spanningsveld bestaat tussen de vraag naar een grote differentiatie en de problematiek van de te grote scholen. Om een behoorlijke of redelijke differentiatie mogelijk te maken kan men niet met te kleine scholen werken.

Ik gebruik hier vage termen: 'redelijk', 'te groot', 'te klein'. Ik heb geen cijfers, die echt te hanteren zijn. Er is nog steeds niet het onderzoek verricht, waar de motie van mevrouw Ginjaar, in de Tweede Kamer aangenomen, om heeft gevraagd.

Toch is dit wetsontwerp ingediend met in de *considerans* het heilige woord 'differentiatie'. Nu kom ik in de literatuur twee staatssecretarissen tegen, die beide Veerman heetten. Ik kom een staatssecretaris tegen in de memorie van antwoord aan deze Kamer, in de hele schriftelijke stukkenwisseling met de Tweede Kamer en in de Handelingen der daar gevoerde debatten. Deze heer Veerman, man van het onderwijs zelf, wandelt daar met een voor mij te groot gemak heen over de problematiek van de grote scholen. Terecht vraagt de overzijde bij monde van mevrouw Ginjaar om een onderzoek naar de optimale schoolgrootte;

als dat er is, weten wij binnen welk kader wij over een redelijke differentiatie kunnen praten. In onze memorie van antwoord lees ik echter tot mijn schrik dat de Staatssecretaris de boot al weer aan het afhouden is. Hij zegt – onderaan blz. 4 memorie van antwoord – dat de uitvoering van deze motie op grote moeilijkheden zal stuiten en hij noemt alvast het alternatief nl. één goede organisatie van de scholen en her- en bij-scholingscursussen voor schoolleiders. Maar beide zijn toch nodig, er bestaat maar een gedeeltelijk verband tussen de genoemde problemen. Ook bij een goed rapport over de optimale schoolgrootte zijn organisatie en herscholingscursussen nodig. Men kan het een niet met het ander afdoen. Nu mijn pertinente vraag: wordt eigenlijk nog wel serieus gewerkt aan de uitvoering van de motie-Ginjaar?

Elders heb ik een andere staatssecretaris ontmoet, hij heette alweer Veerman, het was in 'De Volkskrant' van 29 maart jl. Hij zei in een interview dingen die mij eigenlijk allemaal uit het hart gegrepen waren. Ik lees daar zelfs letterlijk 'Veerman wil de stichtingsnormen voor de scholen niet verhogen om te vermijden dat overal onderwijsfabrieken ontstaan, waar individuele leerlingen verloren rondlopen'. Verder: 'Het belangrijkste in een school is dat de leerling zich persoonlijk als mens aangesproken voelt. En het aller belangrijkste is zijn antwoord op de vraag of een argument voor een grote school is dat leerlingen daardoor uit een zo ruim mogelijk aanbod van vakken een eindexamenpakket kunnen samenstellen. Hij zegt daarop – en ik kan hem uit de grond van mijn hart zeggen dat ik dat geheel met hem eens ben –, dat is een kwestie van afwegen, van zoeken, naar een zeker evenwicht. Hij werkt die stelling dan nog nader uit.'

Van die afweging van het zien van beide problemen, van de Scylla en Charibdis waar wij tussendoor moeten, tref ik weinig of niets aan in de officiële stukken. Als Veerman als geïnterviewd burger zegt: 'Ik zou als rector vechten om het klasseverband zoveel mogelijk in tact te laten en daardoor desnoods bereid zijn een deel van de vrije pakketkeuze op te offeren', dan kan ik alleen maar zeggen, hier spreekt een onderwijsman met liefde voor zijn leerlingen, met begrip voor problemen als vereenzaming, voor de nog veel grotere achterstand voor kinderen uit de zwakkere milieus, die het in een grote massa oneindig veel moeilijker hebben dan in de geborgenheid van de klas en de daarbij horende begelei-

Van Someren-Downer

ding. Wij weten toch allemaal dat er van rechtstreekse begeleiding in een vast klasseverband veel meer terecht kan komen dan in de wisselende groepen.

Het was juist daarom dat wij opmerkten, niet te begrijpen dat na de opgedane ervaringen met grote scholen, ervaringen voor een groot deel opgedaan na het tot stand komen van het rapport-Poeisz, dit wetsontwerp ingediend kon worden.

Die verbazing wordt overigens geheel gedeeld door de Onderwijsraad, die in haar advies op het voorlopig ontwerp haar bevreemding uitspreekt dat deze weg gekozen is en dat er in het voorlopige ontwerp werd gerept van 'nieuwe onderwijskundige inzichten'. Die zijn er ja zeker, maar die wijzen in de andere richting, namelijk in de richting die de heer Veerman aan geeft in genoemd Volkskrant-interview, namelijk desnoods minder differentiatie in het belang van de leerling.

In het voorlopig ontwerp schijnt, als ik de Onderwijsraad moet geloven – en dat doe ik onvoorwaardelijk – wel degelijk gesproken te zijn over verhoging van de opheffingsnormen om tot concentratie van scholen te kunnen komen. Arme leerlingen! De raad zegt berispelend, dat een afweging van allerlei factoren – waaronder ook imponderabilia – vooraf dient te gaan aan de voor het bestuursbeleid zo belangrijke keuze, waarvan de effecten op langere termijn zullen doorwerken.

Waarom dit wetsontwerp zonder andere argumenten dan de betere differentiatie? Het Nederlands Genootschap van Leraren zegt in zijn request aan deze Kamer dat het beginsel van de vrije differentiatie, (dat is uiteraard niet een differentiatie ad absurdum, maar een redelijke), in de praktijk van het onderwijs veelal een illusie is gebleken. Het Genootschap noemt de toelatingseisen van het w.o. en het h.b.o. en schoolorganisatorische beperkingen als roosterlengte en beschikbare ruimte. Ik hoef de Staatssecretaris toch niet meer te verwijzen naar de uitvoerige publikaties over de slechte aansluiting h.a.v.o.-h.t.s. waar het de exacte vakken betreft. Hij leest die net zo goed als ik.

Over dit gehele onderwerp worden allereerste debatten gevoerd. Ik denk aan de Amsterdamse gemeenteraad waar mijn partijgenoot Groothoff ook heeft gewezen op de gevaren van de grote scholen en op de groeiende voorkeur van ouders voor kleinere

scholen. Hij heeft er tevens op gewezen dat bij het kleuteronderwijs en lager onderwijs wordt gestreefd naar een grotere individualisering. Hij heeft gezegd dat men bij grote scholen dikwijls al bij de brugperiode een selectie ziet optreden van de leerlingen in niveaugroepen. In scholen met geringere omvang kan dat niet en kan de leerling, die om welke reden dan ook, zwakker is, zich beter handhaven. Al deze discussies hebben wij al meege maakt. Het onderwijsverslag van 1973 is er ook nogal ondubbeltzinnig over.

Ik moet nu een fout toegeven. Ik heb de differentiatie ten onrechte een heilige koe genoemd. De agrariërs zouden mij dat kwalijk kunnen nemen; het is een heilig scharminkel, dat met heel veel kunst- en vliegwerk opgefokt moet worden, een volgroeide koe is het niet.

Het Genootschap wijst er ook nog op, evenals wij in het voorlopig verslag, dat de berekeningen van de nota-Poeisz niet meer bruikbaar zijn voor 1974 en volgende jaren. Men weet zelfs de saillante mededeling te doen dat de heer Poeisz dat zelf ook vindt.

Ik ben het geheel met het Genootschap eens dat er op al deze argumenten, op deze fundamentele kritiek door de Staatssecretaris tijdens de behandeling in de Tweede Kamer – en ik vul hierbij aan evenmin in de memorie van antwoord Eerste Kamer – niet adequaat is gereageerd.

Over dat niet-adequate reageren wil ik nog een opmerking maken in meer algemene zin. Ik meen namelijk dat het parlement vroeger – ik spreek nu over een kleine periode, nog geen tiende seconde van de eeuwigheid, waarbij ik denk aan zo'n vijftien jaar – beter door de toenmalige regeringen werd behandeld. De doodoeners en afzwaaiers die wij thans tegenkomen, zowel in mondelinge als in schriftelijke beantwoordingen – deze memorie van antwoord is er helaas weer een voorbeeld van – wekken toch wel bij velen, althans bij mij, een zekere wreveld. De parlementaire discussie wordt hierdoor onnodig verlaagd.

In de onderhavige memorie van antwoord mogen wij beginnen met een letterlijke herhaling van een zinsnede uit de memorie van toelichting, een opmerking uit 1960, die toen wel zeer relevant was. Er wordt gesuggereerd, dat wij gesproken zouden hebben over een willekeurige combinatie van vakken. Het is natuurlijk ook een debat-techniek om eerst de argumenten van de tegenstander ad absurdum te voeren en dan te zeggen: het is onzin.

Geen zinnig mens komt op de gedachte van een willekeurige vakkencombinatie. Onze kritiek op het nu nog hanteren van de Poeisz-normen wordt eigenlijk met welles-nietes afgedaan. De problematiek van de minder dichtbevolkte gebieden wordt weggewuifd. Over onze zorg over de sociaal zwakkeren in de te grote scholen wordt niet echt gesproken. Zo kan ik door gaan. Het aantal waarheden als koeien – dat zijn wel koeien – is mij wat al te groot. Ik zal er de Kamer verder niet mee vervelen.

Over blijft onze noch aan de overzijde, noch hier beantwoorde vraag, waarom deze verhoging van normen wordt doorgevoerd. Waarom totaal gaan aandacht voor de sociaal-pedagogische factoren, waarom niet een afweging, die de heer Veerman wel geeft in een interview, waarom nu al de uitvoering van de motie-Ginjaar op een glad zijbaantje geschoven? Waarom wordt niet ingegaan op de wens van de onderwijsraad om dit alles in te passen in het kader van een totaal onderwijsplan?

Ik heb de boze gedachte, dat technocraten zo'n wetsontwerp maken en dat de mens Veerman er als onderwijzman geen raad mee weet. Daarop heeft hij geen antwoord te geven. Hij is een te goed bestuurder om zijn ambtenaren af te vallen, zoals een collega dezer dagen deed. Ik wil wel van hem vragen, in zijn antwoord eens echt op onze vragen in te gaan en begrip te tonen voor onze bezorgdheid.

□

De heer **De Vries** (C.H.U.): Mijnheer de Voorzitter! Na alles wat er in september vorig jaar aan de overzijde van het Binnenhof is gezegd over het wetsontwerp, dat nu voor ons ligt, hebben de fracties van de A.R.P., de C.H.U. en de K.V.P., namens welke ik spreek, geen behoefte aan een lang verhaal. Eerlijk gezegd is wetsontwerp 11 880, inhoudende wijziging van de artikelen 64, 65, 69, 71 en 75 van de Wet op het voortgezet onderwijs, in onze ogen niet opzienbarend. Er is veel te doen geweest over de verhoging van de stichtingsnormen in artikel 69, niet alleen in de Tweede Kamer, maar ook daarbuiten. Ik denk hierbij onder meer aan een brief met bijlagen van 29 oktober jongstleden van het Nederlands Genootschap van Leraren aan de vaste commissie voor Onderwijs en Wetenschappen van deze Kamer, waaruit mevrouw Van Someren zoëven ook heeft geciteerd. Maar als het de bedoeling van de Regering zou zijn, de groei van het aantal scholen van de in artikel

De Vries

69 genoemde categorieën te beperken, komt dit wetsontwerp te laat, dan is het mosterd na de maaltijd: na zeven jaar planprocedure zijn er niet veel witte plekken meer op de scholenkaart van Nederland, behorend bij de Mammoetwet. Ik neem overigens aan, dat het de Staatssecretaris niet begonnen is om de kwantiteit maar om de kwaliteit, met name om de gewenste differentiatie. Als dit klopt, kan ik de bewindsman meedelen, dat de fracties van de A.R.P., de C.H.U. en de K.V.P. het met deze visie eens zijn.

Dit laatste houdt niet in, dat wetsontwerp 11 880 ons in alle opzichten bevredigt. Zo is het ons niet duidelijk, wat er gebeurt met de aanvragen voor het scholenplan-1977 (vóór 1 februari 1975 ingediend). In artikel II van het wetsontwerp, zoals dit thans, na de behandeling in de Tweede Kamer luidt, staat dat de oude stichtingsnormen van kracht blijven 'ten aanzien van de scholenplannen, die reeds zijn vastgesteld op het tijdstip, dat deze wet in werking treedt'. Zullen de nieuwe vormen worden toegepast bij de beoordeling van de zoëven genoemde aanvragen? Ik weet, dat er in de memorie van toelichting (in de laatste alinea) iets over staat, maar met jaartallen, die niet meer kloppen; deze memorie dateert van 17 juni 1972, dus van bijna drie jaar geleden. Het gaat mij echter niet om de correctie van jaartallen, maar om het principe: wij zijn ergeren, dat opnieuw overleg wordt gepleegd met de schoolbesturen, die de aanvragen hebben ingediend, naar aanleiding van de nieuwe normen. Wij achten dit onjuist en onelegant. Immers, toen de aanvragen werden ingediend – het gaat nu om de aanvragen, ingediend vóór 1 februari jl. – golden de normen van artikel 69. Verhoging van de normen tijdens de administratieve behandeling van een aanvraag mag naar onze mening het automatisme niet aantasten. Hierbij is de rechtszekerheid in het geding. Ik hoop dat de Staatssecretaris het met deze opvatting eens is.

Een andere onduidelijkheid zit mijns inziens in de wijziging van artikel 64, tweede lid onder b, vervat in artikel I van wetsontwerp 11 880. In de huidige wet staat, dat als twee of meer uit de openbare kas bekostigde scholen worden verenigd tot een scholengemeenschap, de artikelen 65 tot en met 74 niet van toepassing zijn. Naar onze opvatting is het bevoegd gezag vrij, scholen tot een scholengemeenschap samen te voegen, met andere woorden:

hiervoor is geen ministeriële goedkeuring vereist. Er wordt nu voorgesteld, aan artikel 64, tweede lid onder b, waarvan ik zoëven een samenvatting gaf – toe te voegen: 'tenzij het derde lid van toepassing is'. Het derde lid heeft echter betrekking op het splitsen van scholengemeenschappen en/of het overplaatsen van scholen c.q. scholengemeenschappen, dus op iets geheel anders dan waarom het in het tweede lid onder b gaat. Ik zou het op prijs stellen, als de Staatssecretaris een verduidelijking wilde geven.

Tot besluit, mijnheer de Voorzitter, gaarne nog een opmerking van algemene aard. In de Tweede Kamer heeft de Staatssecretaris op 18 september jl. gezegd: 'Als in de wet wordt gesproken over een evenwichtig geheel van onderwijsvoorzieningen, weet ik niet precies, hoe dit evenwicht moet worden vertaald' (Handelingen Tweede Kamer, blz. 27, middelste kolom). Zonder de pretentie te hebben, de bewindsman te 'beleren', laat staan te bezweren, zou ik hem het volgende in overweging willen geven: Als ik het goed zie, zijn er vier elementen te onderscheiden, die in nauwe samenhang met elkaar inhoud aan het in het kader van de planprocedure kardinale begrip 'evenwichtig geheel van onderwijsvoorzieningen' geven: het leerlingenpotentiële, de spreiding, het soort onderwijs en – last but not least – de levensbeschouwelijke richting. Er kan alleen sprake van evenwichtigheid zijn, als er scholen van een redelijke omvang te verwachten zijn, als elk kind binnen redelijke afstand het verlangde onderwijs kan volgen, als er wordt gestreefd naar een redelijke verdeling naar soorten onderwijs en als er zoveel mogelijk wordt voldaan aan redelijke verlangens van de ouders ten aanzien van de levensbeschouwelijke richting van het onderwijs.

Ik geef toe, dat hier een uitgebreid spanningsveld ligt. De fracties, namens welke ik spreek, weten, dat de Staatssecretaris een open oog heeft voor deze problematiek en wensen hem sterkte toe bij zijn streven naar 'een evenwichtig geheel van onderwijsvoorzieningen' maar dan graag in de door ons bedoelde zin.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zie het antwoord van de bewindsman met belangstelling tegemoet.

□

De heer **Diepenhorst** (A.R.P.): Mijnheer de Voorzitter! In volkomen harmonie met hetgeen zoëven door de

heer De Vries is betoogd en misschien ook in aansluiting op de belangwekkende, korte beschouwingen van mevrouw Van Someren, maak ik nog een enkele kanttekening.

In de eerste plaats vraag ik aandacht voor de duur van de onderwijswetgeving in het algemeen. Men krijgt uit de stukken de indruk, dat dit ontwerp, wanneer het zal zijn aangenomen – uiteraard zal het worden aangenomen – zes à zeven jaar van voorbereiding heeft gevraagd. De les is dat het departement, zelfs waar het met dergelijke eenvoudige voordrachten komt, toch geroepen is, de termijnen zuiver te bemeten. Men ziet in de praktijk meer dan eens dat er in bepaalde stadia wordt gejaagd, dat sommige instanties wat de adviezen betreft hetzij worden gepasseerd, hetzij niet behoorlijk de gelegenheid voor bezinning krijgen. Ik zou daarom de kwestie van het nagaan, welke tijd er met een wetsvoordracht is gemoeid, in het algemeen ter overweging willen aanbevelen.

Dan is er in de tweede plaats de wenselijkheid om onbewimpeld te zeggen waar het op staat. Het op verzoek van onze Kamer gepubliceerde advies van de Onderwijsraad uit 1969 liegt er niet om. Daar wordt letterlijk gezegd dat men meent dat het 'ethisch beginsel van waarachtigheid' aan de voorliggende wetsvoordracht in eerste aanleg, althans wat de toelichting aangaat, moet worden 'ontzegd'.

Ik zou van het ontwerp wensen te verklaren dat het gaat, misschien niet in de eerste plaats, maar toch zeker voor de helft om – wat een volkomen wettige beweegreden is – financiële beheersing, om betaalbaarheid; te sterk wordt ondertussen beklemtoond de verbetering van het onderwijs, te zeer wordt naar voren geschoven de differentiatie. Het regeringsbetoog maakt niet een geheel openhartige indruk, inzonderheid geldt dit de wijze waarop men in eerste instantie de zaken stelde. Wil voor de toekomst – dat is mijn raad – ruiterlijker aangeven datgene wat hoofddoel vormt.

Thans kom ik op enige meer algemene kwesties, die bij steun aan dit ontwerp toch nog wel even de aandacht verdienen. Ik ga voorbij aan de evenredigheid van de onderwijsvoorzieningen, waarover onder ons geen verschil van mening bestaat. Heeft men – zo vraag ik – zich ten volle generaliseerd welke zwaarigheden schuilgaan in de verscheidenheid van het 'leer aanbod'? Er wordt tegenwoordig op grote schaal gewerkt met leerpakketten in verband met de aanleg en de

Diepenhorst

interessesfeer van de leerlingen. Dat is gerechtvaardigd, maar de subjectieve aanleg en belangstelling mogen niet geheel en al verdringen de objectiviteit van een programma in verband met de maatschappelijke bruikbaarheid van het onderwijs. Het is altijd een tweesporige baan die als het ware moet worden bereiden. Het enkel en alleen naar voren schuiven van pakketten kan leiden tot enige verwarring. Ik heb er in een ander verband wel eens op gewezen, dat er secundaire scholen zijn, die – aldus luidt hun klacht – met 80 leerpakketten wat de verscheidenheid betreft moeten werken. Dat is iets wat de belangstelling van het departement en ik zou zeggen tevens de zorg van het departement verdient.

Een tweede algemeen punt is dat van de groep tegenover de klasse. Natuurlijk is het gewenst dat degenen die een zelfde belangstelling hebben of die gekomen zijn tot een zelfde hoogte van kennis en van ontwikkeling, samengebracht worden, maar de groepsvorming kan te ver gaan, in die mate zelfs dat kennelijk de 'geborgenheid' in de klas verloren gaat. Er is hier herinnerd inzonderheid aan het sociale belang, aan de noodzaak om degenen die vanwege hun milieu niet zoveel mee hebben toch op een bepaalde wijze op te vangen. Het is dubieus of de groep hier volstrekt gunstig werkt.

Ik zou nog op iets anders willen wijzen, namelijk op de geborgenheid, op de bescherming die 14-, 15- en 16-jarigen nodig hebben inzonderheid in verband daarmee dat de gezinsomstandigheden tegenwoordig niet in alle opzichten gelukkig zijn. De school moet voor een gedeelte meer dan vroeger optreden, de school staat dikwijls, om een Latijnse uitdrukking te gebruiken, in loco parentis, op de plaats van de ouders. De bewuste geborgenheid voor de leeftijdsgroepen die ik zoëven noemde, is het beste te bereiken in de klas, in de relatie tot, in de binding aan één of twee klasseleraars die een grote plaats in het zich ontwikkelende jonge leven kunnen innemen. Hier is een pedagogisch vraagstuk naar mijn mening van de allereerste rang aan de orde.

Dit brengt mij op een derde, reeds vaak aangesneden, algemeen onderwerp namelijk de grootte van de school. Natuurlijk kan men niet met vaste maatstaven werken. Het is vrij aardig als de Regering zegt, dat men niet te kleine scholen wenst. Aan de andere kant – er is vanochtend al even op gedoeld – moet het gevaar van te

grote scholen onder geen beding laag worden aangeslagen. Het is psychologisch allerongewenst, dat men leerling is van – laat ik zeggen – parallelklas 2h of parallelklas 3e. Dit werkt vermassaliserend en het is toch juist de bedoeling, de jonge mens in zijn eigen geaardheid tot zijn recht te laten komen! Nu zegt men wel van plan te zijn genoemd vraagstuk nog nader te bestuderen – bij mij leeft enige twijfel omtrent de 'daadkracht' van dit voorneemen – maar de Regering moet er in alle geval voor oppassen, dat niet te lang en niet te veel wordt gestudeerd. Wij krijgen de merkwaardige toestand, dat er een ontzaglijke hoeveelheid nota's op stapel staat en dat alles ongeveer voorwerp is van beraad. Er dient echter ook een koers te worden gevaren. De onderwijsrust behoort bestendig te blijven. Ter zake van de grootte van de scholen zou ik het op prijs stellen wanneer er hier van de bewindsman – dus niet in een interview – met snelheid de ruitelijke verklaring kwam, dat in het algemeen de grote scholen beslist geen aantrekkelijke ontwikkeling voor het onderwijs betekenen.

Tot slot voeg ik hieraan nog een persoonlijke opmerking toe. Ik vind, dat er iets te vrijpostig is omgesprongen met de getalsnormen voor de gymnasia. Gymnasia zijn scholen waar nu eens niet sterk wordt gelet op maatschappelijke bruikbaarheid. Het betreft een vorm van opleiding, die in het algemeen iets geestelijks, iets cultureels wil bieden. Men vermijde wel een verheffing van het gymnasium tot eliteschool, maar men moet daarnaast zeer nadrukkelijk uitspreken, dat het een vorm van onderwijs is, waarbij in de eerste plaats wordt gelet op de ontplooiing van jongens en meisjes, die een zekere affiniteit tot het door de klassieken gebodene vertonen. Terecht is er in de vorige eeuw vastgesteld, dat gymnasia in Hindeloopen, in Kollum en in IJlst, die ieder twee leerlingen telden, wat gering in omvang waren. Een minimum van 355 voor een gymnasium gaat echter met het oog op de gezonde geestelijke ontwikkeling van Nederland rijkelijk ver. Laat men in elk geval, wanneer scholen zich als het ware op de schopstoel bevinden, voor ogen houden, wat ook in de stukken als bedoeling blijkt, namelijk dat het zaak is met mildheid en met begrip de normen te hanteren.

Het spreekt overigens vanzelf, dat alles wat ik hier heb gezegd alleen voortkomt uit sympathieke belangstelling in het streven van de bewindsman om ons onderwijs zoveel mogelijk te dienen.

De heer **Van Waterschoot** (P.P.R.): Mijnheer de Voorzitter! De memorie van antwoord heeft nog niet alle bedenkingen weggenomen, die wij met betrekking tot dit wetsontwerp hebben. Op de eerste plaats betreft dat de hele groep differentiatie, belangstellingsverdeling, keuzevrijheid van de leerlingen. Ik weet dat het woord 'differentiatie' in dit verband langzamerhand een omstreden begrip is geworden. Differentiëren in de zin van echte vrije keuze is in de praktijk veelal zo ingekrompen, dat het in feite nog slechts voor delen van de keuzepakketten geldt. Immers, aan de ene kant zijn er de toelatingseisen van wetenschappelijk onderwijs en hoger beroepsonderwijs, waarover weer een heel verhaal kan worden afgestoken, eisen, die duidelijk beperkingen opleggen en een deel van het zogenaamde keuzepakket tot een gewoon vast, verplicht pakket maken. Anderzijds gebeurt ook weer hetzelfde om redenen van organisatorische aard en zeker ook van rooster-technische aard, want de roosters met vele keuzepakketten lopen voor de leerlingen heel lang in de dag door. Ik waag het bovendien te betwijfelen of het werkelijk zozeer in het belang van de leerling is, – overigens: wie is de leerling – dat in zijn regio slechts een school kan worden gesticht, wanneer wordt voldaan aan het criterium van zoveel mogelijk differentiatie-mogelijkheden. Zuiver technisch-organisatorisch gezien mag dat misschien wel het geval zijn, maar of het ook sociaal gezien het geval is, waag ik zeer sterk te betwijfelen. Het was mij dan ook liever geweest, wanneer bij het bepalen van stichtingsnormen duidelijker rekening was gehouden met de bevolkingsdichtheid van de desbetreffende regio. Een differentiatie op dit punt komt mij wel wenselijk voor.

Mijnheer de Voorzitter! Nu heeft de Staatssecretaris wel verklaard, dat het hier slechts normen betreft voor automatische plaatsing op het scholenplan en dat in overleg met regionale instanties uitzonderingen mogelijk zijn. Als de Staatssecretaris erkent, dat dergelijke situaties bestaan, waarom dat toch niet duidelijk vastgelegd? Ik constateer hier een tegenstrijdigheid.

In de Tweede Kamer begon de Staatssecretaris op 17 september 1974 zijn uiteenzetting met de stelling, dat het juist zijn bedoeling was een vorm van rechtszekerheid in te voeren, ten aanzien van het stichten van scholen, want zo zei hij en ik citeer: 'Voordien waren er in dat opzicht nauwelijks re-

Van Waterschoot

gels. Het was een zaak, die van de medewerking van het departement afhing.' Welnu, mijnheer de Voorzitter, voor de dunbevolkte gebieden in ons land verandert er dus op dit punt helemaal niets. Hoewel ik alle vertrouwen heb in de medewerking van het departement, zie ik dit soort zaken toch eigenlijk veel liever zwart op wit staan.

Mijnheer de Voorzitter! Een ander punt betreft de schoolgrootte. Onderzoek naar optimale omvang zal worden uitgevoerd. Het is er niet. Ook en vooral missen wij onderzoek naar de ideale grootte van de school, uitgaande van sociaal-pedagogische factoren. Ik zeg met nadruk 'ook en vooral', want het zijn naar mijn overtuiging juist die factoren, die bepalend zijn voor het al of niet functioneren van een school of ontplooiingsmogelijkheid voor de jonge mensen. Voor zover dit wetsontwerp steunt op het al verrichte onderzoek – ik denk aan de nota-Poeisz –; holt het naar mijn mening achter de feiten aan, omdat de nota dateert uit de experimenteerperiode van de Mammoetwet en er sindsdien veranderingen zijn opgetreden, waarnaar in ieder geval geen grondig onderzoek is verricht. Voor wat de toekomst betreft, loopt het op de zaken vooruit, omdat onderzoek naar optimale omvang van scholen, met het belang van de leerlingen als uitgangspunt, nog niet is verricht.

Mijnheer de Voorzitter! Een laatste punt betreft de relatie tussen stichting en opheffing van scholen. De Staatssecretaris heeft daarover een aantal geruststellende opmerkingen in de Tweede Kamer gemaakt. Niettemin blijf ik op dit punt mijn bedenkingen houden, ten dele juist vanwege enkele andere opmerkingen van de Staatssecretaris. Hoewel hij heeft betoogd, dat het niet de bedoeling is de huidige opheffingsnormen te verhogen, deelde hij in de Tweede Kamer terloops wel het volgende mee. 'Beneden de norm van artikel 69 kunnen wel levensvatbare scholen bestaan in een bepaalde situatie, maar deze situatie kan men niet altijd continueren en kan men zeker niet garanderen.' Mijnheer de Voorzitter! Behalve tegenstrijdig, vind ik dit alles nogal vaag en bepaald niet geruststellend. Wie bepaalt eigenlijk, of een school levensvatbaar is? Is dat het al dan niet functioneren van deze school in een bepaald gebied of is dat de norm van artikel 69? Wat is een 'bepaalde situatie'? Daarnaast is het natuurlijk erg belangrijk te beschikken over inzicht in de toekomstige ont-

wikkelingen voor wat betreft de te verwachten leerlingenaantallen op onze scholen. Maar hoe kunnen wij daarover oordelen, als de resultaten van het onderzoek, dat wordt verricht voor ons verborgen blijven? Het is toch werkelijk niet zo vreemd, dat ook in de Tweede Kamer werd opgemerkt, dat men de Werkgroep Streekprognoses een wat geheimzinnig instituut vindt. Juist bij de beoordeling van een wetsontwerp als het onderhavige zouden wij, als wij de beschikking hadden over het al uitgevoerde onderzoek, wellicht meer inzicht in de te verwachten ontwikkelingen hebben dan thans het geval is. De rapporten bleken bij navraag strikt geheim. Ik heb hiertegen groot bezwaar, omdat het niet alleen een goede oordeelsvorming belemmert, maar ook tijdig meedenken en inspraak voor alle betrokkenen verhindert. Ik ben van mening, dat alle betrokkenen er recht op hebben, te weten, wat de wesp aan plannen heeft opgesteld, voordat ze er door gestoken worden.

Mijnheer de Voorzitter! Het zal duidelijk zijn, dat wij de beantwoording door de Staatssecretaris van de door mij gestelde vragen afwachten, alvorens wij een definitief standpunt kunnen bepalen.

□

Staatssecretaris **Veerman**: Mijnheer de Voorzitter! Mevrouw Van Someren is tegen twee Veermannen aangelopen. Ik denk dat er nog wel meer zijn, maar zij heeft er in ieder geval twee ontmoet. Toch zijn die twee niet zo verschillend; de Veerman van 'de Volkskrant' lijkt mij dezelfde als de Veerman van de overkant van het Binnenhof. De gedachten die ik heb ontwikkeld in 'de Volkskrant', had ik aan de overzijde van het Binnenhof bij de verdediging van dit wetsontwerp en heb ik nu ook nog.

Mevrouw Van Someren is scherp gekant tegen te grote scholen. Dat ben ik ook, maar ik zie ook de bezwaren van te kleine scholen. In dit verband moeten wij toch ook de cijfers laten spreken. Er mogen scholen bestaan van (rond) 350 leerlingen voor wat betreft gymnasia en athenea en van (rond) 450 leerlingen voor wat betreft lycea. Die scholen bestaan ook en men kan toch niet stellen dat dit te grote scholen zijn. Ik weet niet wanneer een school te groot wordt; dat hangt ook af van de inrichting en de organisatie van een school. Wel zijn er bepaalde gevallen die mij ook te groot voorkomen.

Overigens heb ik een lijstje bij mij met zeven scholen, waarbij het departement heeft gesuggereerd om de

school te splitsen. Men is dus niet à tort et à travers naar een grote school gaan toewerken, maar heeft integendeel bepaald juist gesteld dat de school kan worden gesplitst. Het departement dringt dus bepaald niet in de richting van grote scholen, maar is wél van mening dat een school een redelijke omvang moet hebben om te kunnen bestaan, juist ook in het belang van de leerlingen.

Wat is nu een te grote school, mijnheer de Voorzitter? Ik herinner eraan dat hierover aan de overzijde van het Binnenhof een motie van mevrouw Ginjaar is aangenomen en ik kan zonder meer zeggen dat deze motie wordt uitgevoerd. Het is alleen niet eenvoudig om dit te bezien. Er is nu aan iemand opdracht gegeven om studie van deze zaak te maken, met een begeleidingscommissie. Deze man is begonnen met na te gaan, of er in binnen- of buitenland literatuur ter zake bestaat. Er zijn in Nederland enkele onderzoeken verricht naar de optimale schoolgrootte; dit waren goed bedoeld onderzoeken, maar zij waren te weinig onderbouwd. Hiermee kan dus niet worden volstaan. De man zoekt nu eerst naar literatuur en zal zich vervolgens in de praktijk gaan oriënteren. Ik meen dat dit onderzoek niet van korte duur kan zijn, maar in ieder geval zoeken wij zeer bewust naar een mogelijkheid om meer gegevens te krijgen over de optimale schoolgrootte.

Ik hoop dat dit een bevredigend antwoord is, mijnheer de Voorzitter. Ik heb niet over de moeilijkheden gesproken om de zaak af te houden, maar omdat ik het écht een moeilijke zaak vind en ik ook tot resultaten wil komen.

Als tweede punt heeft de geachte afgevaardigde de berekeningen van de nota-Poeisz ter sprake gebracht. Zij heeft daarvan gesteld dat ze niet meer bruikbaar zijn, maar ik vind deze stelling onjuist. De nota gaat uit van bepaalde stellingen. Ik moet zeggen, dat dit juiste uitgangspunten zijn. Het eerste is dat een school, om te kunnen functioneren, wat zijn differentiatie betreft, aan de top twee klassen moet hebben. Wanneer wij daarvan uitgaan, zijn de volgende stappen niet zo moeilijk te doen. De heer Poeisz heeft gesteld, dat dit inhoudt, dat voor een aantal vakken twee groepen nodig zijn. Dit is nogal logisch. Voor de rest van de vakken gaat hij in het algemeen uit van één groep. Welnu, mijnheer de Voorzitter, één groep zal er altijd voor een vak moeten zijn anders wordt het vak in het geheel niet gegeven. Men moet hier wel van uit gaan.

Veerman

De zaak is dan verder niet moeilijk meer. Ik wil hiervan het volgende voorbeeld geven. Het gymnasium of atheneum heeft zeven eindexamenvakken. Dat betekent dat men voor de belangstellingspercentages altijd komt op een getal van 700. Het kan best zijn en het is ook zo; wij zien het in feite dat de belangstellingspercentages wisselen. Dit gebeurt, maar het totaal van alle belangstellingspercentages blijft natuurlijk 700. Er zijn nu eenmaal 7 vakken en die worden elk door 100% van de leerlingen gekozen. Als men totaliseert, blijkt, dat de werkelijkheid weinig veranderd is. De nota is hierdoor nog bruikbaar; de uitgangspunten zijn eenvoudig en juist.

De heer Poeisz heeft zich voorzichtig gedragen; hij heeft bij voorbeeld voor Engels een tweetal groepen aangenaam. Dit is geen verplicht vak, maar het wordt door 100% van de leerlingen gekozen. Hij is dus zeer voorzichtig geweest met het kiezen van twee groepen. Het kan natuurlijk zijn, dat het belangstellingspercentage aangeeft, dat er ook voor andere vakken twee groepen moeten worden gevormd. In dat geval is het resultaat, dat de cijfers van artikel 69 te gering zijn voor de desbetreffende school. Men komt dan tot een hoger aantal benodigde leraarlessen.

De conclusie moet echter zijn, dat de nota-Poeisz in de praktijk zeer goed bruikbaar blijft. De nota is niet achterhaald en kan nog worden toegepast, zij het met enige voorzichtigheid.

Vervolgens het probleem van de minder dichtbevolkte gebieden. Ik wijs erop, dat als gevolg van het amendement-Hutschemaekers een wijziging is aangebracht, waarbij zeer nadrukkelijk op de behoefte van deze gebieden is gewezen. Het begrip evenwicht sluit in, dat ook de regio voldoende is voorzien. Dat er wat dit betreft geen recht bestaat, ligt in de aard der zaak. Als men een recht zou vaststellen, zou men zich overal aan dit cijfer kunnen vastklampen, óók waar dit niet nodig zou zijn, tenzij men dit zou differentiëren in de wet, maar het zou een zeer moeilijke zaak zijn, hiervoor de normen aan te geven. Liever zie ik, dat het evenwicht wordt gevonden door middel van goed overleg. De planprocedure is gelukkig steeds meer een overleg-procedure geworden. Ik zeg niet, dat er zich geen meningsverschillen meer voordoen, maar meningsverschillen worden wél tot een minimum beperkt en voor redelijke argumenten bestaat altijd gehoor.

Mijn laatste opmerking over het beoog van de geachte afgevaardigde is niet onvriendelijk bedoeld, ook al zou het daarop kunnen lijken. Zij stelt, dat ik onder het juk van de technocraten ben doorgegaan. Ik moet er echter op wijzen, dat die technocraten dan in het vorige kabinet zaten. Het wetsontwerp werd immers ingediend onder het vorige kabinet. Toen het vorige kabinet nog zat heb ik niet zo gelet op het optreden van technocraten. Ik dacht niet dat er toen technocraten aanwezig waren. Misschien ben ik onder het juk van technocraten doorgegaan, maar dan toch in een zeker goed vertrouwen en een zekere naïviteit. Ik vind dat de geachte afgevaardigde mij dat niet kwalijk kan nemen. Het wetsontwerp is ingediend in 1972 door de heer Van Veen, lid van het kabinet Biesheuvel. Ik weet niet of dat een technocraat is. Ik laat het maar in het midden. In ieder geval was het wetsontwerp niet bedoeld als een wetsontwerp van technocraten. Ik kom er straks nog wel even op terug.

De heer De Vries vond het wetsontwerp 11 880 niet opzienbarend. Dat ben ik met hem eens, maar ik vind het wel een nuttig wetsontwerp. Het houdt heel duidelijk een verfijning van de regeling van de planprocedure in. Ik denk bij voorbeeld aan het voorgescreven overleg. Er was al overleg, maar het is nu voorgeschreven. Zo zijn er meer dingen die mij doen zeggen dat het bepaald een nuttig wetsontwerp is dat de zaken duidelijker maakt.

Na zeven jaar planprocedure zijn er niet veel witte vlekken meer. Dat ben ik ook met de geachte afgevaardigde eens. Ik ben nogal verrukt van de planprocedure. Als zij niet al uitgevonden was, had zij alsnog uitgevonden moeten worden. In de laatste zeven jaar heeft zij uitstekend gewerkt. Zij heeft tot resultaat gehad dat er niet veel witte vlekken meer zijn, zelfs niet in minder dicht bevolkte gebieden.

Het is begonnen om de kwaliteit. Er moet de nodige differentiatie zijn. De heer De Vries heeft voorts een paar vragen gesteld. Worden oude aanvragen beoordeeld naar oude normen? Ik meen dat dit een oud rechtsbeginsel is. Ik weet niet of het erg veel betekent. De deelplanorganisaties, de organisaties voor het overleg planprocedure, hadden in het algemeen al de neiging de normen die nu in het wetsontwerp staan misschien niet toe te passen, maar toch in het achterhoofd te hebben. Deze schoolorganisaties waren van mening dat met de normen die in het oude artikel 69 stonden een school

niet fatsoenlijk kon draaien. Men had al de neiging met de werkelijke noodzaak rekening te houden. Ik vermoed dat de wijziging niet veel invloed heeft. In principe steun ik de opmerking van de heer De Vries.

De heer **De Vries** (C.H.U.): Daarvoor ben ik de Staatssecretaris zeer dankbaar. Voor alle duidelijkheid wil ik hem nog het volgende vragen. Aan het eind van de memorie van toelichting staat op blz. 5:

'Aangezien dit wetsontwerp op een later tijdstip is ingediend, worden de aanvragende instanties schriftelijk uitgenodigd om, zo nodig, hun verzoeken nader te adstrueren in het licht van de nieuwe normen.'

Mag ik nu concluderen dat zo'n verzoek niet zal worden gedaan en dat de Staatssecretaris de aanvragen zoals die er liggen zelf, met dat redelijke uitgangspunt van het voorrang geven aan de oude normen zal behandelen? Deze zin uit de memorie van toelichting is daarmee van nul en generlei waarde geworden.

Staatssecretaris **Veerman**: Ik kan dat helaas niet beamen. Wij hebben voor het beoordelen van de aanvragen normen nodig. Die worden aangedragen door de aanvrager.

De heer **De Vries** (C.H.U.): Misschien ben ik niet voldoende duidelijk geweest. Het gaat niet om de oude normen, maar om overleg in het licht van de nieuwe normen. Mijn vraag betrof aanvragen die waren gebaseerd op de oude normen. De Staatssecretaris reageerde positief, waarvoor ik dankbaar ben, maar waarom zou het overleg over nieuwe normen nog nodig zijn? Wij laten het graag aan hem over, als hij zegt dat de oude normen toch al erg lijken op de nieuwe normen.

Staatssecretaris **Veerman**: Akkoord; het laatste kan ik bevestigen. De heer De Vries vroeg een verduidelijking van het derde lid. Ik heb het nog even nagereken. De samenvoeging kan geschieden door de aanvrager. Daarvoor is de medewerking van het departement nodig. De Minister kan er voorwaarden aan stellen. Nu staat in het derde lid: 'Wanneer de goedkeuring, bedoeld in artikel 75, derde lid, niet is verleend – dus in gevallen, waar dit niet is gebeurd – staat de aanvrager toch nog de weg van de planprocedure open'. Hij kan dus nog de officiële weg bewandelen, wanneer hij niet anderszands toestemming krijgt. Daarbij gaat het wel om splitsing, maar samenvoeging kan onder voorwaarden, door de Minister gesteld, altijd plaatsvinden.

Veerman

Voorts heeft de geachte afgevaardigde een beschouwing over het evenwicht gegeven. Hij heeft gezegd, dat ik dit niet zo precies weet. Ik wijs er wel op dat de wijziging van artikel 65 door mij is geformuleerd aan de overkant. Dat valt dus wel mee. Ik ben met hem van mening, dat gelet moet worden op het potentieel, de soort school, de spreiding en de levensbeschouwelijke fundering van de scholen. Dat zijn de vier criteria die worden gehanteerd. Ik meen dat op deze wijze een evenwichtig geheel mogelijk is.

De geachte afgevaardigde de heer Diepenhorst heeft enige moeite met de duur van de onderwijswetgeving. In dit geval is dat inderdaad een feit. In 1969 is het voorontwerp op tafel gekomen. Ik merk ter zijde op dat men hiermee is gekomen, omdat men in de praktijk zag, dat met de normen niet te werken viel en geen goede scholen gesticht konden worden. Deze normen waren te laag; dat had men reeds bij het eerste en tweede scholenplan begrepen. In 1969 heeft men het voorontwerp ingediend, dat echter nogal op kritiek is gestuit, onder andere van de Onderwijsraad. Daarna, vooral in 1970, is de mogelijkheid van overleg bij de planprocedure betrokken. De heer Grosheide heeft in 1970 het overlegplan van scholen ingesteld. Dat overleg heeft geleid tot het onderzoek van de heer Poeisz en tot een verdere voorbereiding. Dat heeft inderdaad veel tijd gekost, maar ik meen dat het wetsontwerp daardoor aanmerkelijk is verbeterd. Ik geloof dat de Onderwijsraad in 1969 terecht zijn kritisch advies heeft uitgebracht.

Voorts is ter sprake gekomen de wenselijkheid om de zaken onbewimpeld te zeggen. Nu, dat advies van de onderwijsraad was onbewimpeld. De vraag is, wat de hoofdreden is om met dit wetsontwerp te komen. Gaat het daarbij om de financiën of om de differentiatie? Ik geloof dat het niet onwaarachtig is om te zeggen dat het bepaald om de differentiatie ging. Ik zeg niet dat de financiën geen rol speelden. Bij de oude normen van artikel 69 zou ons land overdekt zijn met scholen op een wijze, die niet meer te betalen zou zijn geweest. Dat is echter niet de voornaamste reden geweest. De heer Poeisz heeft zich in de eerste plaats nadrukkelijk gesteld op het standpunt, dat er een redelijke differentiatie moest zijn. Ik meen dat dit de hoofdreden is; ik moet hieraan wel toevoegen, dat dit tot gevolg heeft, dat geen onbetaalbaar aantal kleine schooltjes tot stand komt. Ik geloof dat wij ons hierover allen kunnen verheugen.

Ik kom aan de kwestie van de verscheidenheid van pakketten en de eenheid van de klas. Gezien het citaat uit 'de Volkskrant' zal de geachte afgevaardigde weten, dat mij dit zeer ter harte gaat. De klas als geheel is bepaald een zaak die belangrijk is. Ik wil geen kritiek uitoefenen, maar ik heb soms de indruk dat de betekenis van de klas niet door alle scholen volledig wordt beseft. In het interview in 'de Volkskrant' heb ik gezegd dat ik als schoolleider zou vechten voor de klas. Ik meen dat ook, omdat ik het handhaven van het klasseverband erg belangrijk vind. Ik moet er echter wel bij zeggen dat, wanneer de organisatie van de school goed is, men daardoor veel kan onderhouden.

Naar mijn mening zijn de 80 pakketten die door de heer Diepenhorst naar voren zijn gebracht door de heer Van Waterschoot al onder de tafel gewerkt. Ik ken de situatie niet overal precies en ik weet niet welke pakketten er op allerlei scholen bestaan. Dat er echter scholen zijn met 80 pakketten lijkt mij nogal theoretisch. In de praktijk zal er – zoals ook in de memorie van antwoord staat – een zekere "streaming" worden toegepast, waardoor er bepaald beperkingen zullen zijn. Naar mijn mening behoeft de angst niet groot te zijn dat er scholen zijn met 80 pakketten, omdat in iedere school wel de wal het schip zal keren. Ik wil wel opmerken dat er tussen verschillende pakketten minimale verschillen kunnen zijn. Als de ene leerling geschiedenis en de andere aardrijkskunde kiest en de rest van de vakken is gelijk, dan zijn het in feite twee pakketten, maar het verschil beperkt zich maar tot één vak. Ik ben het echter met het principe van de redenering van de geachte afgevaardigde volstrekt eens. De geborgenheid van de klas is een groot goed.

De geachte afgevaardigde heeft ook nog gesproken over schoolgrootte en gevraagd of wij niet te veel en niet te lang willen studeren. Ik neem aan, dat hier niet de hoogleraar aan het woord is. Wel veel en niet te lang studeren, lijkt mij voor een hoogleraar een juist standpunt.

Wat de gymnasia betreft, ben ik het met de geachte afgevaardigde eens dat 355 een groot getal is, maar het past echter in het systeem. Het is een gevolg van het aantal vakken dat kan worden gekozen. Bij het gymnasium is dat nu eenmaal groter dan bij het atheneum. Ik heb grote sympathie voor het ouderwetse integrale gymnasium, maar aan de andere kant is ook een lyceum een heel bruikbare school. De

gymnasiale opleiding is mij toch iets meer waard dan het gymnasium an sich. Het lyceum moet een aantal leerlingen hebben dat toch niet zo erg groot is dat het moeilijk is om een lyceum te stichten. Er worden ook nu nog gymnasiale afdelingen gesticht, ook in het laatste scholenplan. Er worden ook nog lycea omgebouwd vanuit athenea. Als de geachte afgevaardigde de cijfers ziet, kan hij zien dat de gymnasiale opleiding niet door minder maar door meer leerlingen wordt gevolgd dan zes of zeven jaar geleden het geval was. Ik weet niet of ik het atheneum met latijn ook nog als voordeel mag noemen, maar het heeft toch bepaalde voordelen dat ook een h.b.s.'-er latijn kan kiezen.

De heer Van Waterschoot heeft gezegd dat differentiatie een omstreden begrip is. Ik kan dat beamen. Het is een zoeken naar een evenwicht tussen differentiatie en geborgenheid. Het aantal van 80 pakketten – ik heb het reeds gezegd – lijkt mij nogal theoretisch. Er is een geringer aantal. Wel vind ik dat geëist mag worden dat ieder vak ook in het eindexamenpakket kan voorkomen. Men heeft in de memorie van antwoord een overzicht aangetroffen van de streaming bij het h.a.v.o. Daaruit blijkt dat de drie streams zo zijn, dat de pakketten ieder vak bevatten. Ik geloof ook dat dat nodig is, maar ik weet uit de praktijk, dat vrij veel rectoren zeggen: sorry, maar die combinatie moet je niet kiezen, want die kunnen wij op geen enkele manier in het rooster inbrengen.

Wij moeten streven naar zoveel mogelijk differentiatiemogelijkheden, maar ik ben mij ervan bewust, dat dit bepaald niet onbeperkt mogelijk is.

Waarom de norm van de bevolkingsdichtheid niet in de wet vastgelegd? De tegenstelling stad-platteland is hierbij niet relevant. Er zijn delen van het platteland, die zo dicht bij een grote stad liggen, dat zij echt niet als platteland beschouwd kunnen worden. Er zijn gemeenten in de provincie Utrecht die echt platteland zijn en waar toch zeer duidelijk onderwijsmogelijkheden aanwezig zijn op niet te grote afstand. Men zou moeten gaan werken met delen van het land die daarvoor in aanmerking zouden komen. Het staat zwart op wit, want in artikel 65 staat zeer duidelijk, dat in een evenwichtig geheel van onderwijsvoorzieningen ook gelet moet worden op de behoeften van de regio.

Ten slotte kom ik toe aan de opheffingsnorm. Het is bepaald niet de bedoeling, de opheffingsnorm te verhogen. Ik meen dat ik ook mag zeggen

Veerman

dat het niet nodig is. Wanneer een school voor opheffing in aanmerking zou komen, dan is het aantal leerlingen zo gering, dat die school in wezen niet levensvatbaar is. De schoolleiding die het beste voor de leerlingen zoekt, zal intussen al lang gezocht hebben naar mogelijkheden om andere wegen te vinden om toch iets in stand te houden. Het verhogen van de opheffingsnorm is dus niet nodig. Een school die niet levensvatbaar is, heft zichzelf op doordat zij niet kan bestaan. Er is dus geen behoefte aan verhoging van de opheffingsnorm. Ik ben het in ieder geval niet van plan. Ik denk ook niet dat er na mij bewindslieden zullen komen die de cijfers van artikel 107 zullen verhogen. Ik meen hiermede alle vragen te hebben beantwoord.

□

Mevrouw Van Someren-Downer (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil graag de Staatssecretaris danken voor zijn sympathieke, openhartige antwoord, voor de wijze, waarop hij op al onze zorgen is ingegaan en dat nog wel fris van de lever, zonder bedenktijd. Daarvoor mijn welgemeende complimenten.

Ik ben erg blij, dat hij heeft gezegd dat er gewerkt wordt aan de uitvoering van de motie-Ginjaar. Verder is er een misverstand over de technocraten gezeten. Ik heb – dat zal wel blijken, als de Staatssecretaris mijn tekst ziet – niet gesproken over leden van de Regering, maar over ambtenaren. Ik heb gezegd dat hij een te goed bestuurder is om zijn ambtenaren af te vallen. Welke ambtenaren hieraan tijdens het kabinet-Biesheuvel hebben gewerkt, weet ik niet, want toen vertoefde ik niet op het Binnenhof.

De heer **Vermeer** (P.v.d.A.): Is het nu wel juist om ambtenaren als technocraten te bestempelen? Ook de ambtenaren van het Departement van Onderwijs hebben toch oog voor de belangen van het onderwijs? Het zijn toch geen mensen die de zaak technisch bekijken? Ik vraag mij trouwens af, hoe men überhaupt onderwijs technisch kan bekijken.

Mevrouw Van Someren-Downer (V.V.D.): Ik weet niet, of de heer Vermeer er was, toen ik het zei, maar zo heb ik het niet gezegd. Ik heb niet alle ambtenaren van Onderwijs technocraten genoemd.

Het wetsontwerp maakt op mij de indruk, te technisch benaderd te zijn. U moet de stukken hierover maar eens nalezen, hoewel het veel werk is. Dan

zal blijken, dat het de technische en niet de sociaal-pedagogische argumenten zijn die zwaarder wegen. Ik zal echter de laatste zijn om alle ambtenaren van Onderwijs technocraten te noemen, mijnheer de Voorzitter!

Het wetsontwerp betreft de differentiatie. Dit staat inderdaad in de considerans. Het is een omstreden begrip. Ons geacht medelid de heer Diepenhorst heeft op boeiende en op de hem eigen, welsprekende wijze nog eens het belang van de klas genoemd. De heer Veerman gaf hem hierin gelijk. De nieuwste onderwijskundige ervaringen wijzen voor ons eerder in de richting, ook voor de heer Veerman in het bewuste interview aangegeven, namelijk: liever minder differentiatie en meer geborgenheid, juist in deze tijd met de zich voordoende problematiek. Desnoods minder differentiatie – als dit nodig mocht zijn – tegenover een betere begeleiding van de jeugd, juist – ik ben dit geheel met de heer Diepenhorst eens – in deze gespannen tijd, waarin het in lang niet alle gezinnen zo mooi is. Op school is soms wellicht nog meer liefde en zorg nodig dan vroeger het geval was.

Hoewel ik bijzonder gelukkig ben met het antwoord – waarbij sprake is van een gespreksbasis om op voort te bouwen – menen wij, gezien de hoge prioriteit van de differentiatie, in de considerans genoemd, dat wij onze steun niet aan het wetsontwerp kunnen geven. Dit neemt niet weg dat ik – als ik alvast deze stemverklaring mag geven – met de benadering door de Staatssecretaris van de problematiek bijzonder gelukkig ben. Hij behoeft het zich persoonlijk niet aan te trekken, dat wij om de door mij genoemde redenen niet met het wetsontwerp akkoord gaan.

□

De heer **Van Waterschoot** (P.P.R.): Mijnheer de Voorzitter! Ik kan heel kort zijn. De beantwoording door de Staatssecretaris heeft een aantal bedenkingen die bij mij leefden ten dele of geheel weggenomen. Ik kan dan ook dit wetsontwerp steunen.

□

Staatssecretaris **Veerman**: Mijnheer de Voorzitter! Mevrouw Van Someren heeft in feite een stemverklaring afgelegd. Hoewel het niet de gewoonte is, hierop in te gaan, wil ik nog één opmerking maken.

Zij zegt, dat in deze tijd de zorg voor de leerling het vaak moet winnen van de differentiatie. Ik wijs haar erop, dat de zorg voor de leerling een zaak van

de schoolleiding is. Wat dit betreft is sprake van een grote vrijheid. Niemand verhindert een schoolleider, deze zorg voor de leerling tot uitdrukking te brengen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De aanwezige leden van de fractie van de V.V.D. wordt aantekening verleend, dat zij geacht wensen te worden tegen het wetsontwerp te hebben gestemd.

Aan de orde is het **beleidsdebat** over onderwerpen met betrekking tot het **Departement van Financiën**.

□

De heer **De Wilde** (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! Het was jarenlang in deze Kamer bij de behandeling van de begroting van hoofdstuk IXB de gewoonte ons voornamelijk te bepalen tot de fiscale politiek. Wij zaten na de oorlog opgescheept met een belastingstelsel, dat het stempel van de overweldigere vertoonde, zowel in systeem als in tariefstelling. Iedereen begreep, dat het belastingrecht moest worden omgebogen: men wilde belangrijke wijzigingen doorvoeren en in deze Kamer filosofeerden wij op voorhand hier in mee.

Als je nu terugblijkt is het triest te moeten constateren hoe weinig is bereikt. Noodzakelijke structurele aanpassingen – ik denk aan de dubbele heffing door de vennootschapsbelasting en de verlaging van de marginale tariefstelling in de inkomstenbelasting – werden niet doorgevoerd. Jarenlang werd gekissebist over de zelfstandige fiscale positie van de vrouw. Economisch was het van belang haar in het arbeidsproces te betrekken op een fiscaal verantwoorde wijze, sociaal was het een anachronisme de vrouw, althans wat haar arbeidsinkomen betreft, niet als een zelfstandige fiscale eenheid te behandelen.

Ik heb destijds de toenmalige staatssecretaris Van de Berge verweten, dat hij geen inzicht had in sociale ontwikkelingsprocessen, dat zijn systeem gebaseerd was op het ancien régime, namelijk een belasting par feu, van allen die om het haardvuur zaten. De heer Van de Berge was een incarnatie van de bestaande systematiek; een bijzonder knappe fiscalist met een tekort aan inzicht in de sociale ontwikkeling. Ik heb hem ten slotte geadviseerd zich te laten bijstaan door fiscalisten met een sociologische achtergrond.

De Wilde

Het was niet voor niets, mijnheer de Voorzitter, dat ik beide kwaliteiten stelde. Dit blijkt duidelijk aan de tegenwoordige ontwikkeling. Het zijn thans de agogen – de maatschappijhervormers die geen behoefte hebben aan een theoretische fundering – die de marsroute aangeven.

Het is interessant de oorzaken – het zijn er vele – van dit vroegere falen aan te wijzen om er voor de toekomst van te leren. Ik geloof, mijnheer de Voorzitter, dat dit voor de hedendaagse Nederlandse politiek weinig relevant is. De Nederlandse politiek wordt thans, zoals ik reeds zei, door agogen aangegeven; zij stellen hun vage doelen en rammen daar als goede pragmatici op los. Wat zouden zij moeten leren van fouten die vroeger door anderen zijn gemaakt?

Neen, de historie interesseert hun niet, evenmin trouwens de werkelijkheid om hen heen. Om even bij mijn voorbeeld te blijven: Duitsland heeft wel een regeling om de dubbele heffing door de vennootschapsbelasting te verzachten; het maximale marginale tarief van de inkomstenbelasting is daar wel teruggebracht tot 50. Indien men dan bedenkt, dat één van de ernstige problemen waarmee wij kampen de volstrekt onvoldoende rentabiliteit van het bedrijfsleven is, dan komt bij een gewoon mens de vraag op of men het in Duitsland op dit gebied, althans fiscaal, niet verstandiger aanpakt.

Niet zo bij agogen, mijnheer de Voorzitter, zij scheppen hun eigen droomwereld. Ik kom tot deze verzuchting, omdat ik ruim een week geleden in mijn vakantie de interim-nota inkomensbeleid toegezonden kreeg. Gelukkig ging deze toezending gepaard met het verslag van de president van de Nederlandse Bank. Voordien had ik de werkgelegenheidsnota van 20 februari, alsmede het Plan 1975 reeds kunnen bestuderen.

De interim-nota heeft een bijzonder nare smaak bij mij achter gelaten en heeft enige dagen van het vakantiegevoel bedorven. Ik zal er straks een en ander over opmerken onder het hoofdstuk filosoferen in den vreemde, ongehinderd door commentaar van anderen. Ik ben namelijk ruim drie weken in België, Duitsland, Zwitserland en Frankrijk geweest, zonder gehinderd te worden door televisiecommentaren, terwijl ik ook de verleiding heb weerstaan Nederlandse kranten in te zien. Ik kan niet anders zeggen dan dat dit een verademing was. Maar naast de verademing constateer je

weer hoe weinig belangwekkend men kennelijk in het buitenland Nederland vindt. Zelfs in de meeste weeroverzichten wordt geen melding gemaakt van de temperatuur ergens in Nederland, laat staan van het Nederlandse klimaat in ruime zin. Ik begin met het verslag van de president van de Nederlandse Bank: helder en concreet als gewoonlijk, doch zeer pessimistisch gestemd althans over de wereld-economie. Kon men, volgens hem, in 1974 als geheel nog over een recessiejaar spreken, in 1975 begint zich duidelijk een depressie af te tekenen. Men neigt thans tot de conclusie, dat een werkelijke verbetering niet voor 1976 zal intreden en dan, zegt de heer Zijlstra, blijft de in wezen belangrijkste vraag of deze verbetering grondig en duurzaam zal zijn. Het ziet er naar uit, dat men inziet dat het vrije handelsverkeer in grote lijnen in stand moet worden gehouden. Terecht wijst de heer Zalstra erop, dat dit en niets anders de wand is die ons scheidt van een fatale verergering van de huidige depressie tot een regelrechte mondiale crisis. De onevenwichtigheid van de betalingsbalansen en onze zekerheid ten aanzien van wisselkoersen, houden het gevaar in dat landen tot handelsrestricties overgaan. Vandaar het grote belang van internationale samenwerking.

Het vorige jaar heb ik de Minister van Financiën reeds mijn complimenten gemaakt over zijn optreden in het belang van internationale samenwerking. Hij heeft hierin veel goeds verricht en het is duidelijk, dat men internationaal grote waardering voor zijn visie en technisch inzicht heeft.

In 1969 heb ik onder meer in deze Kamer met de toenmalige Minister Witteveen gesproken over het zogenaamde plan-Werner, waarbij men zich tot doel stelde om in enige etappes in tien jaar tijd een monetaire unie te realiseren. Ik was hierover bepaald niet optimistisch. Een werkelijke monetaire unie is alleen mogelijk, wanneer de verschillende regeringen een duidelijke politieke wil tot integratie hebben, hetgeen inhoudt, dat zij bereid zijn de essenties van hun politiek naar elkaar toe te buigen. Het tegendeel is het geval geweest. Ieder land wenst zijn eigen politieke spelletje te spelen. Betreurenswaardig, omdat deze wereld een veel grotere homogeniteit nodig heeft.

Wij hebben thans het advies gekregen van de commissie-Marjolijn. Dit advies liegt er niet om. Wij zijn thans verder van een economische en monetaire unie af dan tien jaar geleden. Ik zou gaarne van de Minister van Financiën zijn visie op deze ontwikkeling vernemen.

Van groot belang acht ik nog steeds het slang-arrangement. Verleden week is door de ministers van financiën in de EEG de terugkeer besproken van de Franse franc in het slangmechanisme. Ik zou gaarne vernemen, welke voorwaarden Frankrijk hierbij stelt.

Ik zou in dit verband ook gaarne vernemen in hoeverre aansluiting van Zwitserland verwacht mag worden. Misschien kan de Minister in aansluiting op de beantwoording van de vragen van de kamerleden Van Amelsvoort en Vermaat over de aansluiting van Zwitserland bij het Europese valuta-arrangement nog nadere mededelingen doen.

Bij de financiële beschouwingen heb ik reeds mijn instemming betuigd met het expansieve, budgettaire beleid; mijn kritiek was gericht op de lastenverdeling. Bovendien – en dit liep als een rode draad door mijn betoog heen – werd bij de miljoenennota onvoldoende rekening gehouden met de structurele problematiek waarin het bedrijfsleven zich reeds bevond.

Ik heb vorig jaar, mijnheer de Voorzitter, geen kritiek uitgeoefend over de omvang van het overheidsbudget maar wel over de verdeling hiervan. Mijsn inziens was verlaging van de vennootschapsbelasting voor het bedrijfsleven noodzakelijk, alsmede een verdergaande verlaging van de loonen inkomstenbelasting. Het kabinet dacht vanuit haar filosofie hieraan echter niet. Men heeft de structurele zwakte van onze nationale economie onderschat. De werkgelegenheidsnota en het Plan 1975 hebben mijn stelling bevestigd. De heer Zijlstra schrijft thans hierover (blz. 18 verslag DNB):

'Het is verheugend, dat deze structurele oorzaak thans de aandacht krijgt die zij verdient. In een bijlage bij de Werkgelegenheidsnota van 20 februari 1975, alsmede in het Plan 1975 worden ter zake interessante berekeningen gemaakt en samenhangen blootgelegd. Men kan over onderdelen van mening verschillen, ten principale blijft het betoog nauwelijks voor betwisting vatbaar. De hoofdzak is, dat de ontwikkeling van de reële arbeidskosten in verhouding tot de groei van de arbeidsproductiviteit gedurende een aantal jaren zodanig is, dat de rendementen in het bedrijfsleven zijn aangetast in een mate, die tot een onvoldoende creatie van nieuwe arbeidsplaatsen heeft geleid; onvoldoende namelijk om de arbeidsplaatsen verloren gegaan door arbeidsbesparende investeringen, te vervangen.'

De vooruitzichten voor 1975 zijn thans zo, dat een toename van de arbeidsquote tot 90 % wordt verwacht.

De Wilde

Het is duidelijk dat, indien het loonbeleid de komende jaren niet wezenlijk wordt omgebogen, de structurele werkloosheid zal toenemen, ook indien de conjunctuur gunstiger wordt. Doordat de arbeidsquote tot onaanvaardbare hoogte is gestegen, zijn bedrijfssluiting en uitstoting van arbeidskrachten aan de orde van de dag. Men doet er verkeerd aan dit voornamelijk toe te schrijven aan het depressieve economische klimaat. Gezond maken van het bedrijfsleven volgens normale methoden, het scheppen van een betere sfeer en het terugdringen van de arbeidskosten en een verlaging van de vennootschapsbelasting zijn hiervoor aangewezen. Voor de diverse bedrijfstakken is de situatie uiteraard verschillend. In de bouw is naar mijn mening – ik heb dit vorige jaren ook gesteld – duidelijk sprake van een overcapaciteit. Sanering is hier een eerste vereiste. Ik zie niets in overtrokken stimulering, zonder erkenning van de bestaande overcapaciteit. Dit is slechts een uitstel van een proces. Ik heb begrepen, dat de filosofie van de Regering erop is gericht om bedrijfstakken, die tijdelijk in moeilijkheden zijn, tegemoet te komen. Men moet zich wel reëel de vraag stellen, indien men het vrije handelsverkeer als een essentieel goed stelt, of subsidiëring niet een zelfde kwaad oproept als importbeperking. Nederland leeft niet op een eiland. Een liberaal handels- en kapitaalverkeer is voor ons een lijfsbehoud. Ik wil er nogmaals op wijzen, dat Nederland in industrieel opzicht een nabloeier is. Wij moeten daarom niet alleen zuinig zijn op die industrie, die hooggekwalificeerde arbeid vereist, maar wij moeten tevens het klimaat scheppen waarin deze industrie op een natuurlijke wijze kan gedijen. Het optrekken van het jeugdlloon schept grote problemen in vele bedrijven; aansluiting op bestaande c.a.o.'s drijft de arbeidskosten nog eens extra op. Een belangrijk probleem voor de toekomstige tijd is de loonstijging binnen de arbeidsproductiviteit te houden, ja, zo mogelijk terug te dringen. Op deze wijze wordt tegelijkertijd de belangrijkste bijdrage geleverd aan de inflatiebestrijding. Ik wil in dit verband de slotzin van het algemeen overzicht van de president van de Nederlandse Bank nog eens letterlijk citeren:

'Om een beeld, ontleend aan de medische wereld, te gebruiken: Naast de curatieve is ook de preventieve gezondheidszorg onontbeerlijk, de laatste dient zelfs primair te zijn. Loonbe-

leid en fiscaal beleid, of ruimer en daarom beter: inkomensbeleid en budgettair beleid staan in dit opzicht voor belangrijke opgaven. De sterke, vooral aan het aardgas te danken, positie van de Nederlandse volkshuishouding schept een unieke kans, namelijk om deze middelen te investeren, en een doeltreffende bestrijding van zowel de werkloosheid als van de inflatie.'

Uit eigen ervaring, mijnheer de Voorzitter, is mij bij diverse grote bedrijven gebleken, dat de stijging van de kosten van aardgas, PTT-tarieven en andere overheidsdiensten bijzonder aanmerkelijk is. Met grote belangstelling heb ik daarom de suggestie van de heer Zijlstra gelezen van het zogenaamde terugsluizen van extra aardgasopbrengsten ten behoeve van lastenverlichting voor het bedrijfsleven en consument. Indien dit niet gebeurt, is er volgens de heer Zijlstra sprake van een in wezen zeer grote verhoging van de indirecte belastingdruk en zulks niet op weloverwogen budgettaire gronden. Ik zou gaarne van de Minister vernemen of hij deze gedachtengang kan volgen.

De interimnota over het inkomensbeleid heeft mij, zoals ik straks reeds zei, droefgeestig gestemd. Als interimnota heeft zij de bedoeling een discussie te openen, aangezien – zoals de Regering stelt – de doeltreffendheid van haar inkomensbeleid sterk afhankelijk is van de maatschappelijke aanvaarding van de doeleinden en maatstaven, die eraan ten grondslag liggen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb straks gesproken over agogentiaal. Deze heren werken met moeilijk grijpbare begrippen, het rapport wemelt ervan en stelt wenselijkheden zonder nadere analyse. Naar mijn opvatting zal aan het handelen, zelfs bij het schrijven van een interimnota, altijd een onderzoek naar de werkelijkheid moeten voorafgaan. Dit zal moeten gebeuren volgens de methodieken die de verschillende wetenschappen hanteren. Dit onderzoek is uiteraard objectief, ook al heeft de methodiek van de ene wetenschap een meer subjectieve methode van onderzoek dan de andere. Vóórop moet staan de wil om feiten niet te verdoezelen of a-priorismen te stellen zonder ze te bewijzen, dan wel als een a priori te erkennen. Deze eis van onderzoek naar de werkelijkheid behoort vooraf te gaan aan ieder politiek oordeel.

Wat zijn nu de doeleinden van het inkomensbeleid? Het kabinet stelt, dat dit het streven is naar meer aanvaardbare inkomensverhoudingen. Het valt mij op, mijnheer de Voorzitter, dat hier

het begrip 'aanvaardbaar' wordt gehanteerd en niet het begrip 'rechtvaardig'. Hier sta ik ideologisch op een duidelijk andere basis dan de schrijvers van de nota. Ook het belastingrecht – de VAD komt als een produkt uit de beschouwingen in deze nota ontwikkeld tot leven – dient uit te gaan van beginselen. In de nota proef ik duidelijk overtrokken sociologische benadering en een miskenning van het normatieve element.

De Lange heeft destijds een poging gedaan om de beginselen die in het belastingrecht leven, op te sporen. Bij De Lange kunt u lezen, dat ik jaren geleden een relatie gelegd heb tussen inspanning en beloning. Ik beschouwde dit en beschouw het nog steeds als een rechtsbeginsel. Om de terminologie van de nota te vervolgen, acht ik de in de schoot geworpen inkomens bepaald van een andere orde. Ik zie wel degelijk, dat de ondernemingsgewijze productie in bepaalde gevallen aanleiding kan geven tot beloningen die in mijn opvatting niet of nauwelijks gerechtvaardigd zijn. Het onderkennen van rechtsbeginselen is één, de toepassing daarvan een andere zaak. De stellers van de nota – ook al beschouwt men dit in feite nog als een discussiestuk – gaan niet uit van een ondernemingsgewijze productie. Op een paar punten wordt hier – zij het zeer incidenteel – op een moeilijkheid gewezen. Mijn politieke vrienden en ik, mijnheer de Voorzitter, staan wél op basis van een ondernemingsgewijze productie. Niet alleen omdat wij, ik wees er tevoren reeds op, met ons handels- en kapitaalverkeer in de wereld erop zijn aangewezen, doch tevens omdat deze ondernemingsgewijze productie de grootste vrijheid waarborgt van producent en consument en omdat zij tot de meest optimale resultaten leidt.

Dieze ondernemingsgewijze productie behoeft correctie. In onze maatschappij zijn in de loop der jaren vele corrigerende factoren ingebouwd. Ik ben ervan overtuigd, dat andere systemen tot veel sterkere machtsconcentraties leiden. De VAD is hiervan een duidelijk voorbeeld. Ik geloof in de kracht van de individuele persoonlijkheid en niet in die van collectiviteiten. De collectiviteit corrigeert, maar creëert niet. Men doet er ook verkeerd aan, bij maatschappijbeschouwingen ervan uit te gaan, dat de mens uitsluitend door een solidariteitsstreven wordt gemotiveerd. De psychologen die kennelijk niet hebben meegewerkt aan dit rapport, zullen de verschillende motivaties van een mens eens op een rijtje

De Wilde

moeten zetten. Dan zal zonneklaar blijken, dat het rapport niet uitgaat van de mens, zoals hij werkelijk is, doch dat een droomwereld wordt geschapen, waaraan de realiteit ontbreekt.

Volgens onze premier zal de ondernemingsgewijze produktie wel moeten bestaan, doch zal het marktmechanisme uiteindelijk vervangen moeten worden door democratisch getoetste gemeenschapsbeslissingen. Ik acht deze opvatting volstrekt irreal. De kernbeslissingen van het ondernemen behoren bij de ondernemer te liggen. Ik zie in het marktmechanisme een sterk sociaal functionerende apparaat, gebaseerd op individuele beslissingen. De gemeenschapsbeslissingen, waarover de premier spreekt, zijn niets anders dan – en terecht – bijsturinginstrumenten. Ieder, die in een bedrijf met werkclassificaties te maken heeft gehad, kent de moeilijkheden ervan. Om het hele Nederlandse volk in één allesomvattende werkclassificatie te brengen, is gezien de verschillende geaardheid der functies en de factoren, die bij de weging van een bepaalde functie een rol spelen, een volstrekte illusie.

De nota werkt met veel verouderd materiaal. Niettemin is het duidelijk, dat vele corrigerende factoren, die de maatschappij heeft ingebouwd, functioneren in de richting, waarover de Minister en ik het in ons laatste debat eens waren. Het waren zijn kinderen en mijn kleinkinderen, die elkaar zouden ontmoeten. Ik zou de bewindslieden willen adviseren op de weg, die wij jaren geleden zijn ingeslagen, verder te streven naar een maatschappij, waarin het waard is in vrijheid te leven, waar materiële armoede is uitgebannen en de eigen inspanning niet om zeep wordt gebracht.

Over de nota is door mij bepaald niet het laatste woord gezegd. Ik wilde alleen het verschil in uitgangspunt tussen het kabinet en mijn politieke vrienden belichten en nog enige slotopmerkingen maken over het eerste wanprodukt, dat uit deze filosofie is voortgevloeid: de VAD.

De VAD is politiek gezien de consequentie van wat de heer Den Uyl het vorige jaar in de Tweede Kamer heeft gezegd. Misschien hoopte hij, dat toen nog een sociaal contract tot stand zou komen. Misschien zag hij op dat moment de mogelijkheden van onze nationale economie nog wat rooskleurig en misschien – ik weet het niet allemaal zo – zat duidelijk de bedoeling voor, zijn politieke macht via de vakbonden te verstevigen.

Het groeipercentage van onze nationale economie, mijnheer de Voorzitter, bleek inmiddels minder te zijn dan verwacht, de arbeidsquote steeg sterker en de rentabiliteit van het bedrijfsleven kwam nóg meer onder druk te staan met als gevolg dat de werkloosheid steeds stijgende is.

De VAD is in feite een gelegaliseerde diefstal ten koste van de aandeelhouder. Op de vraag wat onder 'overwinst' moet worden verstaan, ga ik thans maar niet in. Bij het officiële wetsontwerp zal hiervoor gelegenheid te over zijn. Ik hanteer dus maar, alsof het vanzelfsprekend is, het begrip 'overwinst' en moet dan allereerst constateren, dat onder overwinst wordt verstaan de winst, waarvan de vennootschapsbelasting is afgetrokken en dat verder een zuiver fiscaal winstbegrip wordt gehanteerd.

Het merkwaardige feit doet zich voor, dat wij allen – ook de bewindslieden – weten, dat er een grote discrepantie bestaat tussen economische en fiscale winst. Juist dit maakt immers een belangrijk punt uit van het onderzoek van de heer Hofstra. Men begint dus te werken met een begrip, dat ver verwijderd is van de economische realiteit, dit te meer in een periode van inflatie. Deze overwinst, stelt men, komt rechtstreeks ten goede aan aandeelhouders door uitkering van dividend, dan wel blijft in de onderneming ten behoeve van haar zelffinanciering. Deze zelffinanciering wordt aangewend voor investeringen, research – de bedragen waar het hier om gaat en het belang ervan moet men bepaald niet onderschatten – en bij bepaalde bedrijven ter versteviging van het eigen vermogen voor het opvangen van risico's. In de loop der jaren hebben wij gezien, dat door de aantasting van de rentabiliteit de pay-out steeds hoger werd, niettegenstaande de dividenden de inflatie niet volgden, zodat steeds minder voor zelffinanciering ter beschikking kwam.

Nu wordt de merkwaardige stelling ontwikkeld, dat aandeelhouders op twee manieren beter worden van de overwinst, namelijk òf door de dividenduitkering òf door de hogere waarde van het aandeel, voor zover de overwinst in het bedrijf wordt gehouden. Dit is volkomen in tegenspraak met de realiteit. Ik stelde al, dat de dividenden de inflatie niet voldoende volgden en dat de rentabiliteit van het bedrijfsleven onder steeds grotere druk komt te staan. Het is in feite de rentabiliteit, die in de meeste gevallen de waarde van het aandeel bepaalt. De zogenaamde intrinsieke waarde wordt pas reëel bij liquidatie.

De heer Kloos (P.v.d.A.): Of bij overname!

De heer De Wilde (V.V.D.): Dat is juist, mijnheer de Voorzitter.

Nog afgezien van de daaraan verbonden afvloeiingskosten is het de eerste opgave van de ondernemer om de continuïteit van zijn bedrijf te verzorgen. De stelling, dat de VAD niet ten koste gaat van de onderneming, doordat aandelen worden uitgegeven, is niet juist. Het ligt immers in de bedoeling om op deze aandelen dividend uit te keren. Deze dividenduitkeringen tasten wel degelijk de rentabiliteit van de bedrijven verder aan. De enige consequentie zal zijn vermindering van het dividend op aandelen. Dit is wat wij kapitaalverwatering noemen. De waarde van de aandelen, gezien het verminderde rendement, loopt terug en niemand is ermede gebaat, noch de collectieve pot, die de vakbonden gaan beheren, zeker niet de aandeelhouders en evenmin de onderneming, die bij behoefte aan nieuw kapitaal geen toekomstig aandeelhouder zo gek zal vinden om in de onderneming te beleggen.

Interessant ten slotte, mijnheer de Voorzitter, is politiek gezien het gerezen geschil in het kabinet. Als de commentaren juist zijn, zou de heer Lubbers de VAD wensen te hanteren als een loonpolitieke maatregel, indien de loonkosten de produktiviteit te boven zouden gaan.

Ik neem aan, dat de heer Lubbers zijn confessionele collega Boersma het sterkst tegen zich zal hebben gehad, en niet de Minister van Financiën. Ik kan mij overigens moeilijk voorstellen, dat de confessionele partijen, die zich zo druk hebben gemaakt over een tijdelijke verlichting van de vennootschapsbelasting met één punt, deze extra aanslag op het bedrijfsleven kunnen accepteren. In ieder geval zou ik gaarne in deze Kamer van de woordvoerder van de confessionele partijen willen horen of hij ook maar enige sympathie voor dit VAD-gedrocht kan opbrengen.

De heer De Geer van Oudegein (C.H.U.): Mijnheer de Voorzitter! De bijdrage aan de bespreking van het beleid van de bewindslieden van Financiën van de zijde van de christen-democraten in deze Kamer zal dit maal bescheiden zijn. Ik begin mijn bijdrage met een ogenblik aandacht te besteden aan de bladzijden 38 en 39 van de memorie van toelichting bij hoofdstuk IX B. Daar wordt in het kader van de

De Geer van Oudegein

wetgeving op het terrein van de belastingen uitvoerig gemotiveerd de opvatting van het kabinet, dat, gegeven het huidige belastingstelsel, het inkomstenbelastingregime met betrekking tot rente-uitgaven geen wijziging behoeft. Dit betekent, dat de rente die op leningen door de schuldenaar wordt betaald op zijn bruto-inkomen in mindering gebracht kan blijven worden voor de vaststelling van zijn belastbaar inkomen. Ik acht dit standpunt juist en verheug mij erover, dat het zo duidelijk kenbaar is gemaakt. Dit heeft aan veel onzekerheid een eind gemaakt en dat is, vooral in de sector van het woningbezit, een goede zaak. Ik heb ook waardering voor de heldere en overtuigende motivering, die in de memorie van toelichting aan dit standpunt ten grondslag wordt gelegd. Het is te hopen, dat hiermede een eind is gekomen aan een discussie, die onrust veroorzaakte en niet gebaseerd was op inzicht in ons belastingstelsel op de grondslag van het draagkrachtbeginsel. Ik blader vervolgens een heel stuk terug in de memorie van toelichting en kom terecht op blz. 5. Ik lees daar onder het hoofd 'Het kapitaalmarktbeleid', dat de Minister van mening is, dat het een taak van de overheid is ordeningen in te stellen en in stand te houden die waarborgen dat het proces van de prijsvorming op de kapitaalmarkt doorzichtig plaatsvindt en dat machtsmisbruik wordt tegengegaan. Ik zou de Minister willen vragen die uitspraak wat nader toe te lichten. Weliswaar wordt een herziening van de beurswetgeving in uitzicht gesteld, zodat wij er bij de behandeling van dat wetsvoorstel over kunnen praten. Toch zal ik het op prijs stellen, wanneer het de Minister mogelijk zou zijn ons nu al enig inzicht te verschaffen in de behoefte aan bedoelde ordeningen en in de richting, die hij daarmee in wil slaan. Tegen het bereiken van meer doorzichtigheid kan moeilijk bezwaar gemaakt worden en – uiteraard – evenmin tegen het bestrijden of voorkomen van misbruik. Maar toch heb ik wat aarzeling. Het is helaas nu eenmaal zo, dat ieder ordenend voorschrift ook andere gevolgen heeft dan de beoogde. Het voorzien van zulke niet beoogde, maar naar later blijkt wel optredende en soms zeer schadelijke, gevolgen, lijkt mij niet tot de sterkste kwaliteiten van dit kabinet te behoren. Ik denk in dit verband aan een uitspraak de vorige week in het kader van de eeuwfeestviering van de rijksuniversiteit te Leiden door professor Daalder gedaan, dat wij de vrijheden van

vandaag niet te gauw moeten inruilen voor de maatschappij van morgen.

Onder punt 14, A, van ons voorlopig verslag werden enige vragen gesteld met betrekking tot het rapport van de Groep van Eminente Personen, ingesteld door de Verenigde Naties, en in het bijzonder het fiscale gedeelte daarvan. Het stemt tot voldoening, dat in antwoord daarop de duidelijke uitspraak werd gedaan, dat de in het rapport ontwikkelde gedachten niet in overeenstemming zijn met de door Nederland gevolgde internationale belastingpolitiek en dat Nederland zijn visie ter zake naar voren zal brengen in de Verenigde Naties of in de organen daarvan. Het belang, dat de ontwikkelingslanden hebben bij deze Nederlandse politiek wordt daarbij terecht op de voorgrond gesteld. Het is mij gebleken, dat ons helaas vandaag afwezige medelid Christiaanse in dit antwoord van de bewindslieden een bevestiging ziet van het standpunt, dat hij innam in een voordracht op de belastingconsulentendag 1975. In die voordracht wees hij ook op het feit, dat het Nederlandse beleid ons land tot een aantrekkelijke plaats van vestiging maakt voor multinationale ondernemingen. Daar ik niet behoor tot hen, die in deze ondernemingen slechts kwaad zien; ben ik ook daarom blij met dit deel van de memorie van antwoord. In antwoord op een vraag onder punt 14, C, in ons voorlopig verslag ter voorbereiding van dit beleidsdebat hebben de bewindslieden medegedeeld, dat in Benelux-verband de mogelijkheid wordt bestudeerd om te geraken tot opheffing van de controle aan de binnengrenzen. Zij wezen erop, dat daartoe wordt nagegaan of door een ander systeem van verstreking van gegevens over de intra-Benelux-handel kan worden overgegaan tot het doen vervallen van de formaliteiten en het daaraan vooral voor het handelsverkeer verbonden oponthoud aan de gemeenschappelijke grenzen. Zij voegden daar aan toe, dat hieruit blijkt dat het geenszins de bedoeling is, in Benelux-verband te streven naar een controle-systeem voor de omzetbelasting, dat nauw aansluit bij de Belgische praktijk. Nu is het onzeker wat onder 'nauw aansluiten' wordt verstaan. Daarover kan men verschillend oordelen. En daarom vind ik het antwoord van de bewindslieden niet geheel bevredigend. Ik vraag dan ook nu om een nadere concretisering. Met name zou ik wel graag willen vernemen, dat niet wordt overwogen het uit de Belgische wetgeving bekende zgn. 'listing-systeem' ook in Nederland in te voeren.

Het Nederlandse bedrijfsleven zou – naar mij is gebleken – tegen invoering van dit systeem zeer overwegend bezwaar maken. Het zou de administratieve werkzaamheden aanzienlijk doen toenemen. Het lijkt bovendien in het b.t.w.-systeem, dat geheel op de facturen en op de periodieke aangifte is gebaseerd, overbodig.

Het noemen van het Nederlandse bedrijfsleven brengt mij op het tweede deel van het antwoord. De bewindslieden delen daarin mede, dat het in het voornemen ligt, het bedrijfsleven te raadplegen, zodra de gedachtenvorming omtrent het nieuwe systeem daartoe voldoende basis biedt. Zoals het er staat, moet ik het er wel mee eens zijn. Ik kan niet vragen om raadpleging van het bedrijfsleven als daarvoor onvoldoende basis aanwezig is. De vraag is maar waar de grens ligt tussen onvoldoende en voldoende. Ik dring erop aan die grens zo te trekken, dat het bedrijfsleven nog de kans krijgt om invloed uit te oefenen op de keuze van het systeem en niet alleen op enkele details. Een geruststelling van de zijde van de bewindslieden op dit punt zie ik gaarne in hun antwoord tegemoet. Een werkelijke inbreng in het denken van de zijde van hen, die straks de te treffen regelingen moeten uitvoeren, acht ik van eminent belang.

Een enkel woord over de kosten van onderhoud van dat door de eigenaar bewoonde huis. Ik sprak daarover al eens eerder en drong toen erop aan, dat op enigerlei wijze deze kosten van verwerving weer aftrekbaar zouden worden gemaakt voor de toepassing van de inkomstenbelasting. Ik had daarmee toen geen succes. Ik kom er nu nog eens op terug, omdat ik hoop heb gekregen. Het kabinet is onlangs gekomen met een regeling, die ik nu meker aanduid als de loterij van Schaefer. Ik geef toe, dat het vooralsnog slechts een regeling is met éénmalige werking en dat zij tot stand is gekomen onder de druk van de angstwekkende werkloosheid. Dat neemt niet weg, dat met het in het leven roepen van deze subsidieregeling het kabinet een aanzienlijke stimulans heeft willen geven aan het legaal uit te voeren onderhoudswerk. Het zetten van deze stap doet mij hopen, dat overwogen kan worden de in het verleden gemaakte fout te herstellen. Ook hier geldt, dat onvoldoende werd voorzien welke nevengevolgen zouden optreden. De aftrekmogelijkheid werd geschrapt omdat er misbruik van werd gemaakt en omdat bestrijding van dit misbruik niet wel mogelijk werd geacht. In de plaats daarvan kwam een tabel met lage

De Geer van Oudegein

huurwaarden, aan te houden als inkomensdeel. Wij kennen nu de gevolgen. In een mate, die niet nauwkeurig te bepalen is, maar waarvan ieder, die zijn ogen niet in zijn zak heeft, weet, dat die heel erg omvangrijk is, wordt onderhoud op illegale wijze verricht met ontduiking van inkomstenbelasting, b.t.w. en sociale premies. Daar komt bovendien nog bij, dat het nieuwe systeem een grote onbillijkheid inhoudt. Van de lage bij het inkomen te tellen huurwaarde profiteert iedere eigenaar-bewoner. Het wegvallen van de normaal in ons belastingsysteem thuishorende mogelijkheid om kosten van instandhouding als kosten van verwerving in mindering op het inkomen te brengen betekent voor de ene huiseigenaar iets geheel anders dan voor een andere. In het bijzonder de eigenaren-bewoners van oude, wat versleten huizen zijn hier in het nadeel. Zij staan voor aanmerkelijk hogere lasten ter instandhouding van hun bezit dan de eigenaar-bewoner van een nieuwe moderne bungalow, die in de meeste gevallen op beperking van onderhoudskosten ontworpen is. En dat, terwijl wij zo graag willen, dat juist de oudere, moeilijk te onderhouden, huizen in stand blijven en niet aan de slopershamer ten offer vallen. Ik vraag dan ook aan de bewindslieden nog eens ernstig te overwegen of er een regeling te vinden is, die de thans bestaande euvelen wegneemt en die misbruik, als vroeger bestond, uitsluit of althans beperkt.

Ik heb nog meer hoop op succes met deze vraag gekregen, nadat ik in het ochtendblad heb gelezen dat de voorzitter van de bouwbond NVV, de heer Buijs, ook op herinvoering van de aftrekregeling heeft aangedrongen in een rede die hij gisteren heeft gehouden.

In hun brief van 29 november van het vorige jaar (wit stuk 13 204) deden de Minister van Financiën, de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en de Minister van Verkeer en Waterstaat mededeling van een aantal conclusies, waartoe een studie heeft geleid, die aan de toekomst van de Wet kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen werd gewijd. Uit de memorie van antwoord ter voorbereiding van dit beleidsdebat hebben wij onder 7 mogen lezen, dat het in de genoemde brief aangekondigde voorontwerp van wet, strekkende tot intrekking van artikel 4 en tot wijziging van artikel 5, op 28 april jl. om advies is toegezonden aan de colleges van Gedeputeerde Staten, de Raad voor de Gemeentefinanciën

en de Unie van Waterschappen. Het is verheugend, dat het zover is gekomen. Wij mogen nu hopen, dat het nog slechts éénmaal nodig zal zijn te berusten in een aanvechtbaar gebruik van de de huidige wet voor het jaar 1975, zoals wij dat vandaag doen voor de jaren 1973 en 1974. Ik acht het juist, dat de adviserende instanties aan een termijn zijn gebonden; dat verkleint de kans, dat de hoop, waarvan ik sprak, niet in vervulling zal gaan. Overigens is de termijn van een maand wel erg krap.

Mijnheer de Voorzitter! De vorige spreker, de heer De Wilde, heeft mij uitgedaagd, een mening te geven naar aanleiding van de inkomensnota. Ik moet de heer De Wilde teleurstellen aangezien ik – ik neem aan, dat ik ook op dit punt namens mijn Christen-Democratische zuster en broeders spreek – mij op het over het algemeen door ons ingenomen standpunt stel, dat een behandeling van deze nota in de Tweede Kamer vooraf behoort te gaan aan een bespreking daarvan in de Eerste Kamer. Ik onthoud mij dus van het doen van uitspraken hieromtrent.

Ten slotte wil ik zeggen dat de bewindslieden in hun ambt geen gemakkelijke taak hebben. Ik wens toe, dat het mogelijk zal blijken te zijn, iets ten goede van land en volk te doen, zolang hun daartoe de gelegenheid wordt gegeven.

De heer **Van Waterschoot** (P.P.R.):
Mijnheer de Voorzitter! Ik voer namens mijn fractie het woord in plaats van de heer Van Kleef, die door omstandigheden, waarin hij terecht is gekomen, is verhinderd.

Ik zal mij beperken tot enkele punten en wel de betalingsbalansen van de ontwikkelingslanden, het internationale monetaire bestel, de Europese monetaire eenwording, de gevolgde monetaire politiek in de slanglanden en de herstructurering van de PTT-gelddiensten.

Als wij het jaarverslag van de Nederlandsche Bank mogen geloven – pag. 13 – bedraagt de rekening voor 1974 als raming voor 1975 50 mld. Ik doel op het betalingsbalanstekort op de lopende rekening van de niet-olieproducerende landen, dus voor de industriële en niet-olieproducerende ontwikkelingslanden te zamen. Tegenover een verslechtering van \$32 mld. in 1974 is wat de industriële landen betreft een lichte verbetering van ongeveer \$2,5 mld. te verwachten in 1975, hoewel het resultaat nog negatief is. De ontwikkelingslanden zien echter na de

achteruitgang van \$18 mld. in 1974, hun betalingsbalanspositie in 1975 nog verder teruglopen met \$2,5 mld., waarmee het tekort voor beide groepen landen in 1975 op ongeveer \$27,5 mld. terecht zou komen. Daarmee wordt duidelijk, wie uiteindelijk het gelach gaat betalen. De industriële landen zijn vermoedelijk in staat, hun structuur aan te passen, en zij zullen ook naarmate het absorptie-vermogen van de olie producerende landen toeneemt, hun tekorten zien verminderen. De ontwikkelingslanden hebben dat aanpassingsvermogen niet en zullen ook niet profiteren van de opnamecapaciteit van de olie producerende landen. Wanneer men daarbij in de eerste plaats bedenkt, dat voor de ontwikkelingslanden de financiering van hun tekorten via bij voorbeeld de Eurodollarmarkt wordt bemoeilijkt doordat het Eurobankwezen bepaalde liquiditeits- en solvabiliteitsgrenzen blijkt te naderen en vele ontwikkelingslanden – naar marktnormen geredeneerd – hun kredietgrenzen hebben bereikt, zo niet overschreden en in de tweede plaats, dat de neiging tot het verstrekken van ontwikkelingshulp door de betalingsbalansposities van sommige industriële landen nu niet zal zijn toegenomen, vind ik dat wij bij al onze eigen zorgen en moeilijkheden niet ermee kunnen volstaan om te spreken van een 'zorgelijke toestand'. Wij vinden deze situatie ronduit afschuwelijk. Naast meer solidariteit van thans, ook in het bijzonder tegenover de olieproducerende landen lijkt kanalisatie van de financiële stromen via internationale organen en afspraken de enige oplossing. Het doet ons genoeg dat deze Regering niet zoals vele landen een afwachtende houding heeft aangenomen, maar in het kader van de Verenigde Naties en het Internationale Monetaire Fonds daadwerkelijk bijdragen heeft toegezegd, die vooral aan de ontwikkelingslanden ten goede komen. Daarmee geeft zij tevens aan – anders dan de Directie van de Amrobank recentelijk ten opzichte van Zuid-Afrika heeft gedaan – dat morele normen wel degelijk mede bepalend zijn, ook voor het kanaliseren van financiële stromen.

In dit verband denk ik ook aan de schuldenregeling met Chili. Kan de Minister ons hierover nader informeren? Niettemin vragen wij de Minister de toegezegde bedragen, rekening houdend met enerzijds onze externe positie en anderzijds met de in EEG en OESO-verband – dat zijn dus de industriële landen – opgezette vangnetten, of er niet meer gedaan kan worden voor de ontwikkelingslanden. Ik beperk mij nu

Van Waterschoot

tot de IMF-oliefaciliteit. Als wij het goed begrijpen, verandert alleen de samenstelling van onze deviezenreserve bij een trekking op de oliefaciliteit. Dollars verdwijnen, een SDR-vordering verschijnt, waarop ook nog 7% rente wordt gemaakt, zodat rentesubsidiefondsen inderdaad wel nodig zijn. Wij weten niet hoe en waarom de Minister tot het bedrag van SDR 150 mln. is gekomen. Speelt hierbij ook de vrees voor een potentieel onevenwichtige samenstelling van de componenten van onze deviezenreserves – bij effectivering van EEG en OESO-faciliteiten – een rol? Als dit zo mocht zijn, willen wij opmerken, dat beperkingen dan niet gezocht moeten worden in de faciliteiten voor ontwikkelingslanden.

Mijnheer de Voorzitter! Thans kom ik tot het volgende punt: Het internationale monetaire stelsel en de Europese monetaire eenwording. Ik ga nu maar voorbij aan de hervorming van het internationale geldstelsel. Aan de afbraak van het monetaire bestel van Bretton Woods, dat in wezen de afbraak van de spil, de dollar, betreft, ligt ten grondslag de neergang van de overheersende rol van de Verenigde Staten in het politieke en economische wereldbestel. Zolang dit proces niet is voltooid en geen nieuw evenwicht is bereikt, zal naar onze mening op het terrein van de hervorming van het internationale monetaire stelsel ten aanzien van een aantal wezenlijke punten moeilijk vooruitgang kunnen worden geboekt.

Sceptisch gestemd zijn wij ook over de Europese monetaire eenwording, met als bekroning het visioen van een Europese munteenheid. Frankrijk lijkt nu wel van plan weer te gaan deelnemen aan het slangarrangement, terwijl ook Zwitserland deelname als geassocieerd lid schijnt te overwegen, maar wat is de inhoud van een dergelijk arrangement, wanneer op het kritieke ogenblik regeringen onwillig dan wel onmachtig zijn, hun beleid te conformeren aan dat van de partners en vervolgens de slanggroep weer verlaten? Juist op die momenten treedt de zwakte van dergelijke overeenkomsten aan het licht. De tijd is ons inziens dan ook bepaald nog niet rijp voor het samenvoegen van reserves. Ook hier dient politieke wilsovereenstemming vóóraf te gaan aan het ontwikkelen van nieuwe instrumenten. Bij een omgekeerde volgorde raken wij alleen maar verder van huis.

Hebben wij de minister goed begrepen, dat ook hij vanuit deze achtergrond een verdere uitbreiding van de

onconditionele steunmechanismen niet wenselijk acht? Wanneer men het slangarrangement serieus neemt, worden niettemin belangrijke beperkingen opgelegd aan het te voeren monetaire beleid, waarbij spanningen in de slang het rode licht zijn voor onvoldoende gecoördineerd beleid. De laatste discontoverlaging werd alleen beargumenteerd met de internationale rente-ontwikkeling; Duitsland had het disconto even tevoren verlaagd. Niet volgen zou betekenen: overgaan tot zeer aanzienlijke interventies.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom hiermee op een voor ons belangrijk punt. De coördinatie van het monetaire beleid van de slanglanden komt tot stand in frequent informeel overleg, zoals het heet. Wij noemen dit 'achterkamer-tjes-politiek'. Wanneer een sterk nationaal beleid wordt overgedragen – en daar hebben wij geen enkele moeite mee – dan betekent dit allerm minst, dat wij ook zouden willen afzien van de mogelijkheid tot democratische controle, want daar hebben wij wél de grootste moeite mee.

Zoëven heb ik gesproken over het vaak niet bestaan van politieke wilsovereenstemming in internationaal verband, maar ook wanneer deze overeenstemming bestaat is dat nog niet voldoende; zij moet duidelijk uitgesproken worden, zodat ze vatbaar wordt voor een beoordeling. Zolang geen gekozen orgaan die taak vervult, zal die verantwoording, hier gevraagd en gegeven, supranationaal moeten worden. Wij vragen de Minister: Wat zijn de doelstellingen en uitgangspunten van het in slang-verband gecoördineerde beleid? Worden daarbij bepaalde renteverhoudingen nagestreefd? Heeft men een bepaalde wenselijk geachte liquiditeitsontwikkeling op het oog, streeft men naar bepaalde koersverhoudingen met valuta's van niet-slanglanden en naar bepaalde betalingsbalansposities? Vinden de gesprekken voorts plaats op basis van gelijkwaardigheid of doet de sterkste partner mededeling van haar voorgenomen beleid en bestaat de coördinatie dan daaruit, dat de overige partners hun beleid daarbij noodgedwongen aanpassen? Met andere woorden: Is het een 'open' overleg? Zijn er bepaalde procedures om tot beslissingen te komen? Welke tegenstellingen spelen een rol?

Mijnheer de Voorzitter! Wij weten dat allemaal niet, het onttrekt zich aan onze waarneming. Wij moeten er maar op vertrouwen, dat de Minister de belangen van ons land in dat internationale forum op adequate wijze naar

voren brengt en verdedigt. Dat vertrouwen schenken wij de bewindsman uiteraard graag, maar dat moet geen blind vertrouwen zijn, maar een vertrouwen op basis van feitelijke informatie. De waas van geheimzinnigheid waarmee dergelijk internationaal overleg vaak wordt omgeven, maakt ons huiverig om verdere stappen te zetten in een richting waarbij dergelijke consultaties meer en meer nodig zullen zijn. Wanneer er in dit opzicht niets verandert komt er een ogenblik dat het gebrek aan controlemogelijkheden als een rem zal gaan fungeren op de voortgang in deze materie.

Mijnheer de Voorzitter! Thans kom ik in mijn betoog op de problematiek, die zich in het nationale vlak afspeelt. Met instemming hebben wij recentelijk de woorden van de Minister beluisterd – in de Rooie Haan van zaterdag 17 mei jl. – dat de herstructurering van de PTT-gelddiensten mede als doelstelling heeft het bevorderen van goede concurrentieverhoudingen in het bankwezen. Daartoe bestaat in tegenstelling tot wat sommigen beweren ook alle aanleiding. In geldmarktkringen – de Minister moet de marktoverzichten van de valuta- en discontohandelaren er maar eens goed op nalezen – schijnt de laatste tijd enig ongenoegen te bestaan over de monopolioide praktijken van een bepaalde geldmarktpartij bij haar transacties met collega's. Dat is zorgelijk. De kans bestaat dat dergelijke praktijken zich zullen gaan uitstrekken tot andere partijen, zoals de overheid en andere markten. Is de Minister in dit licht bezien met ons van mening, dat de nog steeds voortgaande concentratietenden in het Nederlandse bankwezen, zoals onlangs weer tot uitdrukking komend in de voorgenomen fusie – ik moet die naam weer noemen – Amrobank en Pierson, Heldring en Pierson, betreurenswaardig is en voorkomen dient te worden? Wij zijn van mening, dat de grens overschreden wordt en dat er wel zeer zwaarwegende redenen moeten zijn, zoals een dreiging van faillissement, om fusies van enige omvang nog toe te staan.

Het zal de Minister niet verbazen, dat wij dan ook geen enkele moeite hebben met de uitbouw van de Rijkspostspaarbank en de Girodienst tot een postbank, die zich op alle fronten kan meten met het commerciële bankwezen.

□

De heer **Zoon** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Sedert hier de algemene financiële beschouwingen en de ge-

Zoon

dachtenwisseling over de belastingmaatregelen plaatsvonden, is er bijna een half jaar verstreken. Wie de gegevens waarop wij toen ons oordeel moesten baseren, vergelijkt met die welke ons thans ter beschikking staan, kan niet anders dan vaststellen dat de economische situatie in ons land er niet beter op is geworden. Verreweg de meeste zorg geeft ons de ontwikkeling van de werkloosheid; werd die in de Macro-Economische Verkenningen voor het jaar 1975 nog geraamd op 155.000, in het onlangs verschenen Centraal Economisch Plan moest de raming voor hetzelfde jaar worden opgehoogd tot 185 000 à 190 000.

Het zou een goede zaak geweest zijn indien het kabinet onder deze omstandigheden zou hebben beschikt over het SER-advies over het conjunctuurpolitieke instrumentarium. Dat is er echter niet en uit het antwoord op de in het voorlopig verslag daaromtrent gestelde vraag moeten wij afleiden dat de verwachtingen ook niet hooggespannen mogen zijn. Dat is erg jammer, maar gelukkig mag worden gezegd dat het kabinet zich desondanks aardig heeft weten te redden. Van begin af aan heeft het maatregelen voorgesteld en genomen en het is zijn destijds gedane belofte om zonodig het pakket stimulerende maatregelen uit te breiden, nagekomen.

Naast lastenverlagingen, die een algemene stimulering van de binnenlandse bestedingen ten doel hebben, zijn er maatregelen getroffen en in voorbereiding die specifiek zijn gericht op het behoud en de creatie van arbeidsplaatsen. Met name die gerichte maatregelen zijn van belang, want zij steunen daar, waar dat werkelijk nodig en zinvol is.

Ik wil echter wel wijzen op een wat hinderlijk nevenaspect van maatregelen ad hoc. Ik heb wel even gearzeld, of ik dat bij dit beleidsdebat zou doen, maar het feit, dat de Minister zijn ambtsgenoten wel eens een enkele keer ziet, heeft de doorslag gegeven. Het is mij nl. opgevallen dat functionarissen waartoe de bedrijven zich wenden om voorlichting omtrent mogelijke steun, niet steeds zelf voldoende zijn geïnformeerd omtrent de verschillende 'potjes' die er bij de departementen zijn en over de voorwaarden waaronder op zo'n 'potjes' door bedrijven een beroep kan worden gedaan. Dat is voor de informatie vragende bedrijven en voor de voorlichters frustrerend. Het is best mogelijk dat dit inherent is aan gerichte maatregelen, maar

wellicht kan er van de departementen die iets te vergeven hebben, wat voorlichting uitgaan, al was het maar dat de bedrijven kan worden medege-deeld wààr zij zich moeten melden. Misschien wil de Minister dat eens aan zijn ambtsgenoten doorgeven?

Het laat zich aanzien dat de gevolgen van de aan het begin van dit jaar genomen maatregelen binnen niet al te lange tijd voelbaar zullen worden. Ook van de stimulerende maatregelen waartoe steeds meer, voor onze economie belangrijke, landen overgaan, zal een gunstige invloed op de conjuncturele component van de werkloosheid mogen worden verwacht. Hoewel niet behoeft te worden aangenomen dat een conjunctureel herstel, zeker voor zover dit mede wordt beïnvloed door gerichte maatregelen, de structurele component van de werkloosheid geheel en al onberoerd zal laten, is de problematiek daàrvan toch wel wat ingewikkelder. De President van de Nederlandsche Bank, het Centraal Economisch Plan 1975 en de Nota inzake de werkgelegenheid scharen zich achter een studie van het Centraal Planbureau die erop neerkomt dat als gevolg van een te sterke stijging der reële arbeidskosten – de arbeidsinkomensquote – de rendementen van het bedrijfsleven zodanig worden aangetast dat er onvoldoende nieuwe arbeidsplaatsen worden gecreëerd.

Nu dient hieraan direct te worden toegevoegd dat de zojuist genoemden ten aanzien van deze studie wel reserve in acht nemen, zij het in uiteenlopende mate. De heer Zijlstra bij voorbeeld stelt op blz. 18 van het jaarverslag van De Nederlandsche Bank dat het betoog ten principale nauwelijks voor betwisting vatbaar lijkt, terwijl de Regering er op blz. 20 van de werkgelegenheidsnota op wijst dat het bij dit onderzoek om een zeer complexe problematiek gaat en dat aan de becijferingen grote onzekerheidsmarges kleven. Voorts citeert de nota het Centraal Planbureau dat met nadruk heeft gesteld dat het gehanteerde model slechts een stylering van de werkelijkheid is en dat aan de uitkomst van de extrapolaties geen andere waarde gehecht mag worden dan een schets van globale tendenties voor de toekomst. En even verder wijst de Regering er uitdrukkelijk op dat uit de gebezigde begrippen niet mag worden afgeleid dat het globaal geanalyseerde probleem in feite slechts een probleem van loonvorming is. Het gaat, vervolgt zij, in wezen zowel om het inkomensbeleid in ruime zin als om het prijsbeleid, het belastingbeleid en de stijging

van de sociale verzekeringspremies, dus het totale beleid ter zake van de collectieve lastenverzwaring en -verdeling. Ook de auteurs zelve pretenderen geenszins de oorzaak van de werkloosheid te hebben opgespoord. In E.S.B. van 21 mei jl. waarin zij de degenen kruisen met degenen die, zoals wordt aangekondigd, de officiële wetenschappelijke reactie van de Industriebond NVV verwoorden, wordt dat nog eens expliciet gezegd.

Wij mogen hieruit wel concluderen, mijnheer de Voorzitter, dat er meer factoren dan de arbeidsinkomensquote alleen zijn, die de structurele werkloosheid bepalen. Het is nuttig om daarop te wijzen, want degenen wie de uitkomsten van studies welgevallig zijn, zijn maar al te zeer geneigd de vooronderstellingen en begrenzingen over het hoofd te zien of te vergeten. Voor de discussie van vandaag en volgende week is van belang wat de Minister die thans aan de regeringstafel zit, van de arbeidsinkomensquote denkt. De verbale omschrijving die de Minister in de memorie van antwoord geeft, komt overeen met de gangbare formules. Dat is een goede zaak. Dat verkleint de kans op misverstand weer wat en dat mag ook wel, want de arbeidsinkomensquote blijft een lastig begrip met een uit haar definitie voortvloeiend opmerkelijk gedragspatroon. Zo is bijvoorbeeld de quote bij een gegeven gemiddeld loon geheel onafhankelijk van het aantal loontrekkers en zelfstandigen. Zij blijft gelijk, ongeacht of een beroepsbevolking van 4 000 000 personen bestaat uit 2 werknemers en 3 999 998 zelfstandigen, dan wel uit 3 999 998 werknemers en 2 zelfstandigen. Zij verandert wel indien het gemiddeld loon verandert. Wanneer bij voorbeeld het gemiddeld loon van degenen die in het spraakgebruik werknemers worden genoemd gelijk blijft en dat van directeuren van N.V.'s die niemand in de wandeling werknemers zal noemen, stijgt, dan neemt ook de arbeidsinkomensquote toe. Immers, het gemiddelde loon stijgt en daarmee ook de aan zelfstandigen toegerekende beloning voor hun arbeid. De quote kan ook stijgen wanneer zelfstandigen hun onderneming in een b.v. omzetten, loontrekkenden worden en zich een loon toekennen, dat boven het gemiddeld looninkomen uitkomt. Tenslotte verandert de quote ook als de produktie tegen factorkosten per hoofd der beroepsbevolking verandert. Wellicht mag daarom bij een oplopende conjunctuur op een daling van de arbeidsinkomensquote worden gerekend. Kortom, het lijkt mij

Zoon

goed in gedachten te houden wat er wel en wat er niet in de arbeidsinkomensquote zit.

Het is dan ook alleszins begrijpelijk dat de Minister in de memorie van antwoord benadrukt dat de arbeidsinkomensquote niet meer is dan een benadering en dat hij zich over de betekenis van het niveau van de quote in voorzichtige termen uit. Hiervan getuigen in de laatste alinea de woorden 'zou kunnen brengen' en 'een te hoog geacht niveau', welke laatste woorden bovendien nog ruimte laten voor subjectieve opvattingen. Ik voeg hier nog aan toe dat een verlaging van de reële arbeidskosten zeker niet in alle gevallen soulaas voor de werkloosheid zal kunnen bieden; in bedrijfstakken of bedrijven die worden geconfronteerd met een verzadiging van de vraag zal de structurele werkloosheid niet of nauwelijks worden beïnvloed.

Gaarne zou ik van de Minister vernemen of hij van mening is dat reeds nu een verdere stijging van de arbeidsinkomensquote ten behoeve van de werkgelegenheid moet worden voorkomen. Het antwoord van de Minister zal, dacht ik, toch mede bepaald moeten worden door de effecten van het oplopen van deze quote in het verleden op het niveau van besparingen en investeringen. Het gaat er toch in wezen om dat besparingen in één of andere vorm voor investeringen beschikbaar komen? Zijn er daarvoor geen andere wegen dan een daling der arbeidsinkomensquote? En als de Minister meent dat de quote te hoog is, aan welke maatregelen denkt hij dan? Aan belastingverlaging, of aan vervanging van de investeringsaftrek door een grotere bijdrage in de sociale premies? Hoe denkt de Minister overigens, wat de sociale premies betreft, over de gedachte van prof. Douben, weergegeven in de 'Haagse Post' van 3 mei jl., die er op neerkomt dat sociale premies worden losgekoppeld van de loonsom en worden gerelateerd aan bijvoorbeeld de toegevoegde waarde of de investering per werknemer, een verschuiving derhalve binnen het bedrijfsleven? Mag ik, nu ik zoëven het woord 'belastingverlaging' heb laten vallen, de Minister nog eens herinneren aan zijn toezegging, op 27 maart jl. in deze Kamer gedaan, om onder handhaving der vertrouwelijkheid eens te bezien of een globale indeling kan worden gemaakt van de ondernemingscategorïeën die van de in het initiatief-ontwerp voorgestelde verlaging der vennootschapsbelasting zouden profiteren?

Mijnheer de Voorzitter! De ondernemers in ons land mogen zich niet beklagen over de economie. Ruim een half jaar nadat een rapport waarin werd betoogd dat hun investeringen de werkgelegenheid bevorderen, wat in de verdrukking geraakte, mogen zij alweer wapperen met een studie waarin eenzelfde eigenschap aan hun rendement wordt toegekend. Belangrijk is ook dat deze studie door invloedrijke economen niet wordt weersproken. Wie durft dan nog te zeggen dat er in ons land een ondernemings-onvriendelijk klimaat heerst?

Ons ondernemingsklimaat kan trouwens een vergelijking met andere landen heel goed doorstaan. Mijn fractiegenoot de heer Verburg heeft de vorige week bij het beleidsdebat over Economische Zaken gewezen op enkele grafieken in nr. 14 van 'Europa van Morgen' die laten zien dat de beoordeling door ondernemingen van hun orderposities en produktieverwachtingen in de Nederlandse nijverheid gunstig afsteekt bij die in de andere landen van de Europese Gemeenschap. Ik herhaal dit vandaag graag nog even, zodat deze Minister het ook weet en de Regering het ook eens van een ander hoort. Ook in de pers staan nogal eens berichten waaruit blijkt dat het klimaat hier zo slecht nog niet is. Ik heb daarvan geen verzameling aangelegd — dat zou ik alleen doen als ik vreesde dat de klagers gelijk zouden hebben — maar twee berichten waarop mijn oog viel, wèl bewaard. Volgens de 'NRC' van 30 april jl. gaat Hoechst Holland rustig door met investeren in ons land en dezelfde krant van 22 april weet te melden dat dit voor Unilever ook geldt. In dit bericht staat voorts dat de voorzitter van de Raad van Bestuur van Unilever wat afstand nam van de kritiek die andere ondernemers de laatste tijd hebben geuit op het beleid van de Regering en op het ondernemingsklimaat hier te lande. 'In Nederland', zo moet hij gezegd hebben, 'kunnen we over het algemeen stellen dat het overheidsbeleid niet bepaald unfair is, al hebben we het met bepaalde maatregelen wel moeilijk'.

Ach, mijnheer de Voorzitter, de overheid zal het ook wel eens moeilijk hebben met maatregelen die het bedrijfsleven wil nemen. Wat bij voorbeeld te denken van de pogingen van de grote banken om de postgiro te bewegen de rentevergoeding op salarisrekeningen af te schaffen? Mijn fractie ziet met belangstelling de antwoorden op de naar aanleiding daarvan gestelde vragen van onze geestverwanten aan de overzijde van het Binnenhof tegemoet. Zij

volgt ook met aandacht de vorderingen die worden gemaakt met de herstructurering van de PTT-gelddiensten en verzekert de Minister gaarne dat hij, zo het nodig mocht blijken om de concurrentie in het bankwezen te vergroten, op onze steun kan rekenen.

Mijnheer de Voorzitter! Met vreugde heb ik kennis genomen van de mededeling dat ook degenen die met name geïnteresseerd zijn in de gegevens over de regionale ontwikkeling der inkomens, van de vruchten der automatisering zullen kunnen profiteren. U zult die vreugde begrijpen, mijnheer de Voorzitter, wanneer ik u mededeel dat eerst zèer kort geleden regionale gegevens over 1969 beschikbaar zijn gekomen en dat de regionale onderzoekers zich tot voor kort nog met die over 1965 moesten behelpen. Het lag voorts in mijn bedoeling, nog uiting te geven aan mijn waardering voor de meerjarenbegroting, maar het lijkt mij, mede met het oog op de tijd, beter dat te doen bij de, naar ik hoop spoedige, behandeling van het ontwerp voor een nieuwe Comptabiliteitswet. Ik had ook nog eens willen aandringen op een belasting op motorvoertuigen, maar ik wacht daarmee wel tot de algemene financiële beschouwingen. Ik geef de desbetreffende Staatssecretaris in ieder geval ruim de gelegenheid voor meditatie over deze materie.

Liever gebruik ik de tijd, die ik hiermee uitspaar door met een enkel woord te reageren op hetgeen de heer De Wilde heeft gezegd over de interim-nota inkomensbeleid en over de VAD. Hij heeft te kennen gegeven, dat enkele dagen van zijn vakantie door deze nota zijn bedorven. Ik ga binnenkort nog niet met vakantie; ik kan de heer De Wilde dus niet beloven dat enkele vakantiedagen van mij door zijn opmerkingen zullen worden vergald. Echter, in principe heeft hij dit wèl mogelijk gemaakt. Ik beperk mij nu tot de VAD want daarover heeft hij met name de fiolen van zijn toorn uitgestort. Hoevel ik aanvankelijk, onder het motto 'wat in het vat zit verzuurt niet' en volgens goed parlementair gebruik, nog over de VAD had willen zwijgen, mag ik één principieel verschil niet laten liggen.

Ik kan niet inzien, dat met de VAD een aanval op de ondernemingsgewijze produktie wordt ingezet. Het enige wat er gebeurt, is dat er een andere categorie aandeelhouders bij komt. Is dat erg? Aandeelhouders hebben nauwelijks macht. De macht blijft bij de huidige bestuurscolleges. Ik had van een verstandig man als ons geacht medelid de heer De Wilde verwacht,

Zoon

dat hij de VAD zou aangrijpen, juist omdat de VAD de ondernemingsgewijze produktie in stand houdt en de VAD tegemoetkomingen inhoudt, die veel radicalere alternatieven de pas wel eens zouden kunnen afsnijden.

De heer **De Wilde** (V.V.D.): Ik heb in het kader van de interimnota gesproken over de ondernemingsgewijze produktie, niet bij de VAD.

De heer **Zoon** (P.v.d.A.): U heeft de zaak toch in één context behandeld?

De heer **De Wilde** (V.V.D.): Neen, ik heb een duidelijke scheiding aangebracht!

De heer **Zoon** (P.v.d.A.): Dan zal ik uw stenogram nog eens goed nalezen. Ongetwijfeld komen wij hierop nog terug.

De heer **Broeks** (P.v.d.A.): Dat moet je niet doen; het was de moeite niet waard.

De heer **De Wilde** (V.V.D.): Dat is nu weer typisch úw politieke benadering! U neemt geen kennis van wat er precies is gezegd.

De **Voorzitter**: Ik dring erop aan, dat men geen onderlinge gesprekken houdt. Ik stel nu de heer Zoon in de gelegenheid, zijn betoog voort te zetten.

De heer **Zoon** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Ik zal trachten dit op een niet-agogische wijze te doen.

De voortgang met de intensivering van de aanslagregeling der belastingen en de controle heeft onze instemming. Wij hopen, dat deze intensivering ertoe leidt, dat – zoals de interimnota inkomensbeleid dat zo fraai stelt – de verschillen tussen de belastingheffing, zoals deze de wetgever voor ogen staat, en de belastingheffing, zoals deze uiteindelijk in feite plaatsvindt, daardoor kleiner zullen worden.

Het spijt mij overigens wel, dat de bewindsman ons niet kon inlichten over de in enkele andere landen toegepaste controle op de belastingaangiften. De kans zit er derhalve nog altijd in, dat in die landen de controle beter is dan bij ons, of omgekeerd.

Is er op dit terrein nooit gedacht aan uniformiteit of samenwerking tussen de verschillende landen, bij voorbeeld in de Europese Gemeenschap? Moet ook in dit geval worden gevreesd, dat daarmee als puntje bij paaltje komt een té grote wissel zal moeten worden getrokken op de internationale solidariteit? Wie kennis neemt van hetgeen in de memorie van toelichting wordt gesteld over het Europese integratie-

streven, moet constateren, dat in tijden van nood het solidariteitsbeginsel al heel snel plaatsmaakt voor het beginsel, dat leert, dat het hemd nader is dan de rok. Zo is het bijna triest om te lezen, dat de Franse president bij de herdenking van 25 jaar Europese Kolon- en Staalgemeenschap voorstelt op 9 mei de oprichting van Europa te vieren en kort daarop aankondigt, dat Frankrijk, onder voorwaarden, weër deel zal gaan uitmaken van de monetaire slang, die het in 1974, uit vrees voor een achteruitgang van de betalingsbalans, had verlaten.

Wij kunnen dit verschijnsel ook algemener formuleren door te zeggen, dat met de veranderende omstandigheden ook de prioriteiten anders kunnen komen te liggen. Wij zien dat bij het regionaal economisch beleid, dat als gevolg van de conjuncturele situatie een belangrijk instrument ontkracht ziet. Wij zien het aan het spreidingsbeleid, dat enkele jaren geleden op heel wat meer instemming kon bogen dan thans, nu de werkloosheid zich ook in de randstad voordoet.

Wij zouden hieruit kunnen concluderen, dat structurele maatregelen waarbij wel eens een beroep zou kunnen worden gedaan op solidariteit, moeten worden ingevoerd als zich geen conjuncturele problemen voordoen. Anders gezegd: ook hier moet men het ijzer kennelijk smeden als het heet is. Wellicht gaat dit ook op voor het metaal waaruit de Euro-munt zal worden vervaardigd.

Het debat wordt geschorst.

Aan de orde is de behandeling van de wetsontwerpen:

Goedkeuring beschikking ingevolge artikel 5 Wet kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen (12 457);

Goedkeuring beschikking ingevolge artikel 5 Wet kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen (12 811);

Deze wetsontwerpen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

Sluiting: 13.33 uur.

Lijst van ingekomen stukken met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. de volgende lijst van besluiten: De Voorzitter heeft na overleg met het College van Senioren besloten om:

a. de openbare behandeling van de volgende wetsontwerpen te doen geschieden op 3 juni 1975:

Verlenging van de werking van krachtens de In- en Uitvoerwet (Stb. 1962, 295) ten aanzien van de in- en uitvoer van goederen gestelde regelen (13 195);

Verlenging van de werking van de Wet beperking cadeaustelsel (13 357);
b. het voorbereidend onderzoek door het College van Senioren alsmede de openbare behandeling van de volgende wetsontwerpen te doen geschieden op 3 juni 1975:

Naturalisatie van Bahnas, Mohamed en 28 anderen (13 389);

Naturalisatie van Chiu, Chi Long en 28 anderen (13 390);

Naturalisatie van Bertrands, Lucas Emmanuel Hubertus Georgius en 27 anderen (13 391);

Naturalisatie van Brězina, Ivan en 28 anderen (13 392);

Naturalisatie van Appelmann, Jan en 19 anderen (13 395);

Naturalisatie van Hallatu, Marianna Yvonne Apollonia en 23 anderen (13 403);

Wijziging van de begroting van inkomsten en uitgaven van het Gemeentefonds voor het dienstjaar 1973 (13 256);

c. het voorbereidend onderzoek van de volgende ontwerpen van (Rijks)wet te doen geschieden op 10 juni 1975 door de vaste Commissie voor Sociale Zaken:

Nadere wijziging van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering en de Werkloosheidswet (verhoging vakantieuitkering W.A.O. en voorzieningen met betrekking tot een minimumdagloon) (13 017);

Goedkeuring van het op 23 juni 1971 te Genève tot stand gekomen Verdrag betreffende de bescherming van de vertegenwoordigers van de werknemers in de onderneming en de hun te verlenen faciliteiten (Verdrag nr. 135 aangenomen door de Internationale Arbeidsconferentie in haar zesenvijftigste zitting), met Aanbeveling nr. 143 (Trb. 1971, 207 resp. 1973, 41, rubriek J) (12 923, R 953);

Wijziging van de Arbeidswet 1919, de Stuwadoorswet, de Silicosewet, de Veiligheidswet 1934, de Wet op de gevaarlijke werktuigen en de Wet inzake gevaarlijke werktuigen (12 939);

2°. de volgende door de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen ontwerpen van (Rijks)wet:

Naturalisatie van Abdoella, Mahomedmadjid en 20 anderen (13 267 (R 972));

Naturalisatie van Chin, Tsoe Liong en 20 anderen (13 279 (R 973));

Wijziging van de begroting van inkomsten en uitgaven van het Gemeentefonds voor het dienstjaar 1973 (13 256);

Naturalisatie van Bahnas, Mohamed en 28 anderen (13 389);

Naturalisatie van Chiu, Chi Long en 28 anderen (13 390);

Naturalisatie van Bertrands, Lucas Emmanuel Hubertus Georgius en 27 anderen (13 391);

Naturalisatie van Brèzina, Ivan en 28 anderen (13 392);

Naturalisatie van Appelman, Jan en 19 anderen (13 395);

Naturalisatie van Hallatu, Marianna Yvonne Apollonia en 23 anderen (13 403).

Deze ontwerpen van wet zullen worden gesteld in handen van het College van Senioren;

Wijziging van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs in verband met de hervorming van het wetenschappelijk onderwijs (Wet herstructurering wetenschappelijk onderwijs) (11 281);

Goedkeuring van het op 23 juni 1971 te Genève tot stand gekomen Verdrag betreffende de bescherming van de vertegenwoordigers van de werknemers in de onderneming en de hun te verlenen faciliteiten (Verdrag nr. 135 aangenomen door de Internationale Arbeidsconferentie in haar zesenvijftigste zitting), met Aanbeveling nr. 143 (Trb. 1971, 207 resp. 1973, 41, rubriek J) (12 923, R 953).

Wijziging van de Arbeidswet 1919, de Stuwadoorswet, de Silicosewet, de Veiligheidswet 1934, de Wet op de gevaarlijke werktuigen en de Wet inzake gevaarlijke werktuigen (12 939);

Nadere wijziging van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering en de Werkloosheidswet (verhoging vakantieuitkering W.A.O. en voorzieningen met betrekking tot een minimumdagloon) (13 017);

Verlenging van de werking van de Wet beperking cadeaustelsel (13 357);

Nadere wijziging van de Wet olieverontreiniging zeewater (Stb. 1958, 334) (12 698).

Deze ontwerpen van (rijks)wet zullen worden gesteld in handen van de desbetreffende commissies;

3°. de volgende regeringsmissives:

een, van de Minister van Defensie betreffende de opheffing van de Staatscommissie voor Defensie en de instelling van de Adviesraad Defensie Aangelegenheden met ingang van 20 mei 1975;

een, van de Minister van Buitenlandse Zaken a.i., houdende mededeling

van de op 22 juni, 9 juli en 24 juli 1974 te Khartoem tot stand gekomen notawisseling tussen de Regering van het Koninkrijk der Nederlanden en de Regering van de Democratische Republiek Soedan inzake het ter beschikking stellen van de Nederlandse militairen ten behoeve van het voedseltransport in West-Soedan (Darfour) (Trb. 1974, 227);

een, van de Minister van Verkeer en Waterstaat, ten geleide van een afschrift van het Koninklijk Besluit van 7 mei 1975, nr. 38, houdende beslissing op een aantal beroepen tegen het Koninklijk Besluit van 3 september 1974, nr. 1, waarbij is besloten de door Gedeputeerde Staten van Groningen gevraagde concessie voor het ondernemen van een indijking in de Dollard in verband met buiten de bestaande dijk uit te voeren werken niet te verlenen.

De Voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te nemen.

De bijlagen zijn nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden;

4°. een missive van de Minister van Buitenlandse Zaken ter voldoening aan het bepaalde in het tweede lid van artikel 60 en onder verwijzing naar het derde lid van artikel 61 van de Grondwet en ten geleide van de Nederlandse tekst van de op 27 augustus 1974 te 's-Gravenhage tot stand gekomen notawisseling tussen de Nederlandse en de Belgische Regering, houdende een overeenkomst tot wijziging van de op 7 april 1886 tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Koninkrijk België gesloten Overeenkomst betreffende de bouw en het onderhoud van een brug over de Maas te Maaseik (Trb. 1974, 204), alsmede van een toelichtende nota bij deze Overeenkomst.

Deze missive is inmiddels gedrukt en aan de leden toegezonden; het Tractatenblad is nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden;

5°. de volgende missives:

vier, van de directeur van het kabinet der Koningin, houdende mededeling van de goedkeuring door H.M. de Koningin van een aantal ontwerpen van wet, aangenomen in de vergaderingen der Kamer van 8, 22 en 23 april 1975;

een, zijnde een door de hier te lande geaccrediteerde ambassadeur van de U.S.S.R. aan de Voorzitter der Kamer overhandigde onverkorte tekst van een oproep, die op 9 mei 1975 door het Centraal Comité van de C.P.S.U., het Presidium van de Opperste Sovjet der U.S.S.R. en door de Regering van de Sovjet Unie gericht werd tot de volken, de parlementen en de regeringen.

De Voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te nemen.

De bijlagen zijn nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden;

6°. de volgende geschriften:

een, van het gemeentebestuur van Raamsdonk, zijnde een adhesiebetuiging aan de motie van de raad der gemeente Leek van 17 december 1974, met betrekking tot de uitkering lager onderwijs 1975.

Dit geschrift is nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden en wordt van belang geacht voor de leden en plaatsvervangende leden van de vaste Commissies voor Binnenlandse Zaken, voor Financiën en voor Onderwijs en Wetenschappen¹;

een, van het gemeentebestuur van Gorssel, zijnde een adhesiebetuiging aan de motie van de raad der gemeente Enschede van 30 januari 1975, met betrekking tot het lozen van radioactief en chemisch afval.

Dit geschrift is nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden en wordt van belang geacht voor de leden en plaatsvervangende leden van de vaste Commissies voor Economische Zaken en voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne;

een, van het 'voorlopig bewonerscomitee van de Roomtuinjies', te Amsterdam, met betrekking tot de uitvoering van de huursubsidieregeling;

een, van het college van gedeputeerde staten van Utrecht, houdende mededeling van een door de provinciale staten van Utrecht op 17 april 1975 aangenomen motie, betreffende het streekplan Utrecht-West.

Deze geschriften zijn nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden en worden van belang geacht voor de leden en plaatsvervangende leden van de vaste Commissie voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening;

een adres van H. T. de Vries te Rotterdam, met betrekking tot de verkoop van zijn woning.

Dit adres is in handen gesteld van de Commissie voor de Verzoekschriften.

¹ Een afschrift van dit geschrift is toegezonden aan de desbetreffende vaste Commissies.

